Rádioaktívny Radón okolo nás a zdravotné riziká

doc. RNDr. Karol Holý, CSc.

Nová Baňa, 10. 3. 2023 Stretnutie s OM NB

Obsah

Úvod (stručná história)
1. Rádioaktivita – trvalý súputník človeka
2. Čo je radón a ako vzniká
3. Radón v pôdnom vzduchu
4. Exhalácia radónu z pôdy
5. Radón vo vodách
6. Radón v atmosfére
7. Radón v domoch
8. Radón v jaskyniach
9. Radónový potenciál pôd (RPP) a prečo nás zaujíma
10. Radiačné riziko od radónu
11. Akčný radónový plán
12. Legislatíva

Záver

Úvod (stručná história)

70. roky 20. stor.:

- rozpoznaný negatívny účinok radónu na zdravie

80. roky 20. stor.:

- štart intenzívneho výskumu Rn vo svete a na KJF FMFI UK

1991 (?):

- vznik Radónovej komisie pri MŽP (Ing. Daňo, doc. Nikodémová, doc. Holý, ...)

90. roky 20. stor.:

- mapy prírodnej rádioaktivity Slovenska (GÚDŠ, Uranpres)
- mapovanie Rn v domoch, jaskyniach ... (ÚPKM – Nikodémová, Vičanová, Cabáneková, ...)
- výskum variácií a radiačného rizika od Rn - až doteraz (KJF FMFI UK)

2013 – Smernica Rady 2013/59

2018 – Zákon 87/2018 (Radiačná ochrana)
– Vyhláška 98/2018 (Prírodné zdroje IŽ)

1.1. Rádioaktivita – trvalý suputnik človeka

Jadrá: - stabilné

- rádioaktívne

Čo je rádioaktivita: premena z jedného jadra na druhé
(emisia: alfa, beta, gama žiarenia)

V čom sa udáva: Bq, Bq/l, Bq/kg,...
1 Bq= 1 premena jadra za sekundu

Všetky predmety okolo nás sú rádioaktívne:

- pôda
- vzduch
- vody
- stavebné materiály
- **aj ľudské telo** (4 400 Bq 40K, 440 fotónov za sekundu)

1.2. Zdroje rádioaktivity v prírodnom prostredí

V prírode sa vyskytujú rádionuklidy dvojakého pôvodu:

1. <u>prírodné</u>:

- primordiálne
- kozmogénne

2. <u>umelé</u>, ktorých zdrojmi sú hlavne:

- jadrové výbuchy
- jadrová energetika
- uránové bane
- závody na prepracovanie vyhorelého jadrového paliva

1.3. Rádionuklidy – pohľady

- sú zdrojom radiačnej záťaže („zlé“ rádionuklidy),
- je možné ich využiť pri sledovaní procesov v pôde, hydrosfére, atmosfére a výmenných procesov medzi nimi, teda v **environmentálnych štúdiách** („dobré“ rádionuklidy)

1.4. Z hľadiska radiačnej záťaže sú významné primordiálne rádionuklidy:

- ^{40}K (0,63 $kBq \cdot kg^{-1}$)
- ^{87}Rb (0,13 $kBq \cdot kg^{-1}$)
- ^{232}Th (0,47 $kBq \cdot kg^{-1}$, ^{232}Th + prod. premeny)
- ^{235}U a ^{238}U (1,5 $kBq \cdot kg^{-1}$ U_{nat} + prod. premeny)
- Rádioaktívnou premenou ^{232}Th, ^{235}U a ^{238}U vzniká viac ako 40 ďalších rádionuklidov (premenové rady)

2. Čo je radón, ako vzniká a aké sú jeho zdroje v atmosfére?

2.1. Radón:

- bezfarebný rádioaktívny plyn
- bez vône a zápachu
- nedokážeme ho zaregistrovať ľudskými zmyslami

V tekutom stave: bezfarebný a priezračný

Pevné skupenstvo: nepriezračný, ako modrý briliant

Niektoré vlastnosti radónu:

protónové číslo	86
atómová hmotnosť	222
doba polpremeny	3,82 d
teplota varu pri 1 atm	-61.8°C
teplota topenia	-71.0°C
hustota pri normálnom tlaku a teplote	9,96 kg m^{-3}

2.2. Ako vznikajú izotopy radónu?

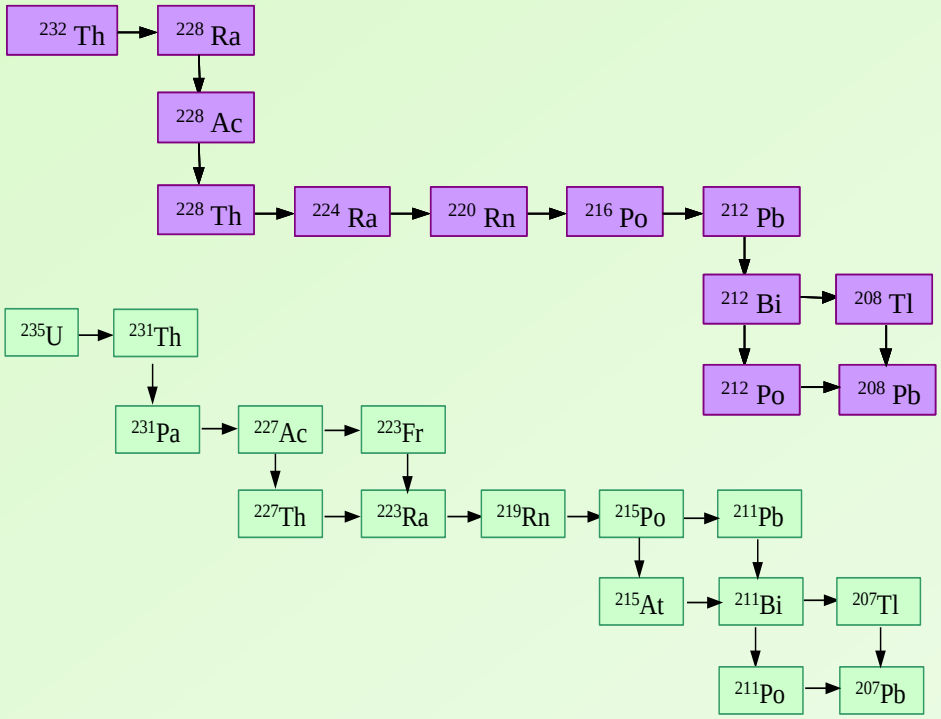

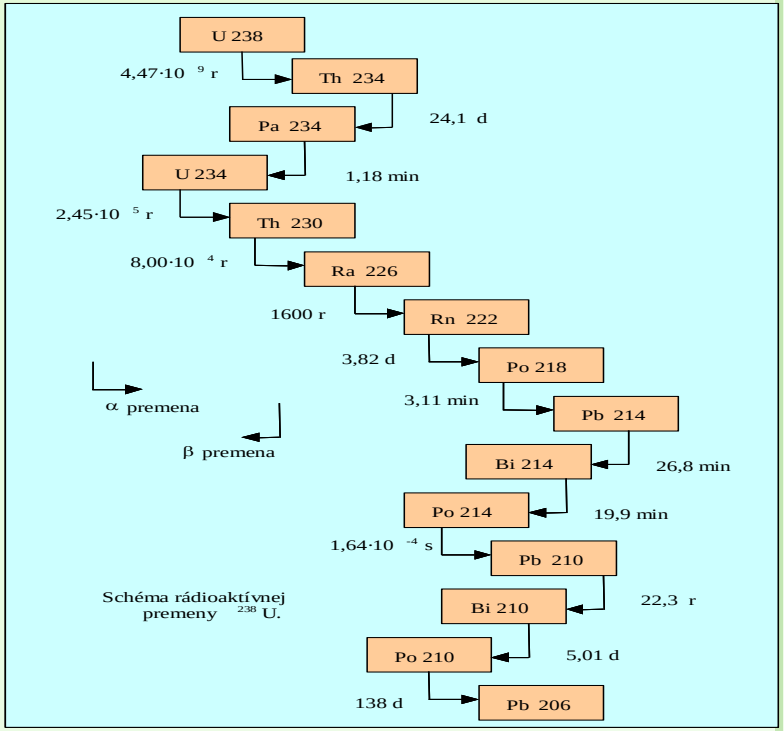

Členmi premenových radov sú teda **izotopy radónu**:

- ^{222}Rn (uránový rad, $T_{1/2}$ = 3,8 d)
- ^{220}Rn (tóriový rad, $T_{1/2}$ = 55 s)
- ^{219}Rn (aktíniový rad, $T_{1/2}$ = 4 s)

→ diskontinuita premenových radov,
transport do iných médií, expozičné problémy

Najvýznamnejší je **izotop ^{222}Rn**:

- relatívne dlhá doba polpremeny
- transport z pôdy do atmosféry
- vznik a šírenie produktov premeny v atmosfére:

krátkožijúce produkty premeny:

- ^{218}Po ($T_{1/2}$ = 3,05 min),
- ^{214}Pb ($T_{1/2}$ = 26,8 min),
- ^{214}Bi ($T_{1/2}$ = 19,7 min),
- ^{214}Po ($T_{1/2}$ = 164 μs)

dlhožijúce produkty premeny:

- ^{210}Pb ($T_{1/2}$ = 22 r),
- ^{210}Bi ($T_{1/2}$ = 5 d),
- ^{210}Po ($T_{1/2}$ = 138 d)

→ krátkožijúce produkty premeny ^{222}Rn sú najvýznamnejším zdrojom radiačnej expozície človeka

→ radón a jeho produkty premeny sú významnými nástrojmi v environmentálnych štúdiách

2.3. Prečo nás radón hlavne zaujíma?

Radón (^{222}Rn) – 2. najvýznamnejší **karcinogén** u fajčiarov a 1. u nefajčiarov
Aká je príčina?

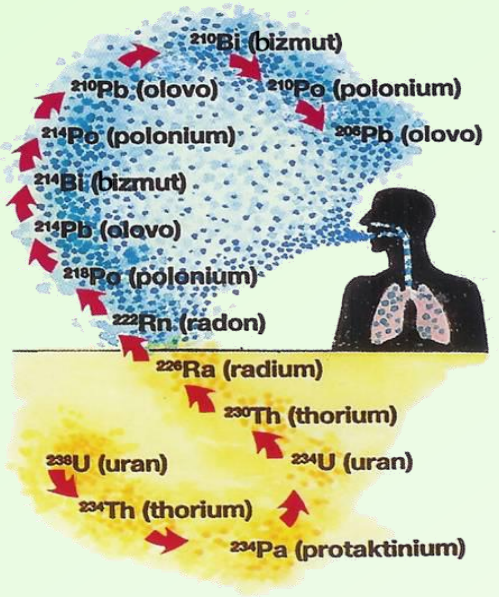

Čo sa teda udeje ak sa napr. 218Po rozpadá v pľúcach?

$$^{218}\text{Po} \rightarrow {}^{214}\text{Pb} + {}^{4}\text{He}$$

$$E_{alfa} = 6 \text{ MeV}$$

- **Ak má alfa častica energiu 6 MeV**:
- -Dobehne vo vzduchu 6 cm
- -Zachytí sa listom papiera
- -Má počiatočnú rýchlosť 20 tisíc km/s
- -Obehla by Zem za 2s
- -V tkanive stratí celú energiu približne na 40 mikrometroch
- -**Spôsobí** veľkú deštrukciu, **poškodenie buniek**

Efektívne dávky od rôznych zdrojov žiarenia [***UNSCEAR 2000***]:

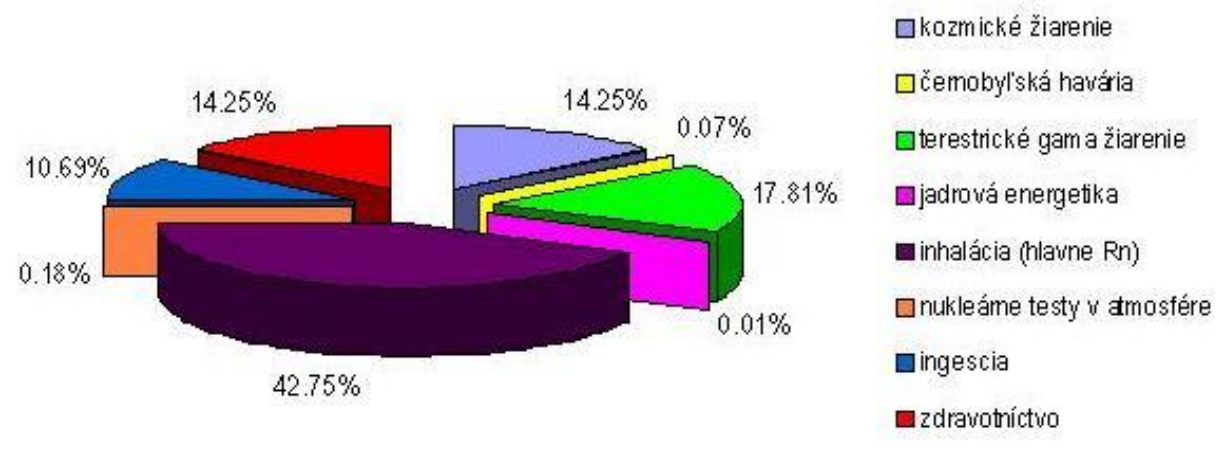

Epidemiologické štúdie ukázali → koeficient **relatívneho rizika** 0,16 pre OAR 100 Bq/m^3 vo vnútornom ovzduší budov a pracovných priestorov

V pobytových priestoroch v rámci EU, ^{222}Rn spôsobuje ~ 20 000/rok úmrtí na rakovinu pľúc → čo je ~ **9** % z celkového počtu úmrtí

2.4. Ako sa dostáva radón z pevných látok do vzduchu - emanácia

V mineráloch je emanácia riadená predovšetkým priamym spätným odrazom novovytvoreného atómu radónu pri premene rádia.

^{222}Rn vzniká v reakcii: $^{226}Ra \rightarrow {}^{222}Rn + {}^{4}He$

$$E_{alfa} = 5{,}486 \text{ MeV}$$

$$E_{222Rn} = 0{,}086 \text{ MeV}$$

Časť zo vzniknutých atómov radónu môže opustiť kryštalickú mriežku minerálu a uniknúť z horninového prostredia alebo z častíc pôdy do pórov a puklín

Schematické znázornenie vzniku atómu radónu v minerálnom zrne (***COTHERN & SMITH, 1987***)

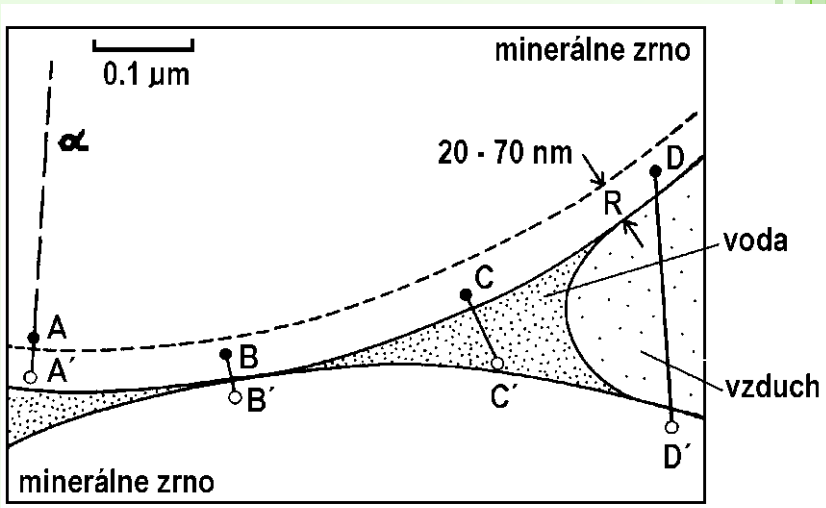

Ďalší transport: -difúziou
-konvektívnym prúdením

3. Radón v pôdnom vzduchu

Koncentrácia radónu v pôdnom vzduchu sa môže pohybovať v širokom rozsahu hodnôt

Závisí od :

- typu pôdy,
- obsahu rádia v pôdach,
- fyzikálnych vlastností pôd,
- vlhkosti pôd

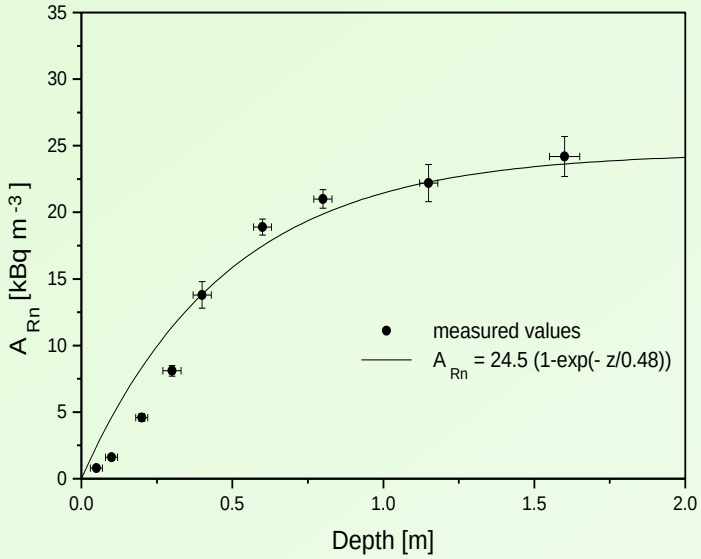

Pre stacionárne podmienky v hĺbke z platí vzťah (***NAZAROFF & NERO, 2003***):

$$A_{Rn}(z) = \frac{K.A_{Ra}}{\varepsilon}\left(1 - e^{\frac{-z}{L}}\right)$$

kde A_{Rn} (A_{Ra}) – objemová aktivita ^{222}Rn (^{226}Ra) v pôde (Bq/m^3), L – difúzna dĺžka (m)

Schéma merania Rn v pôde:

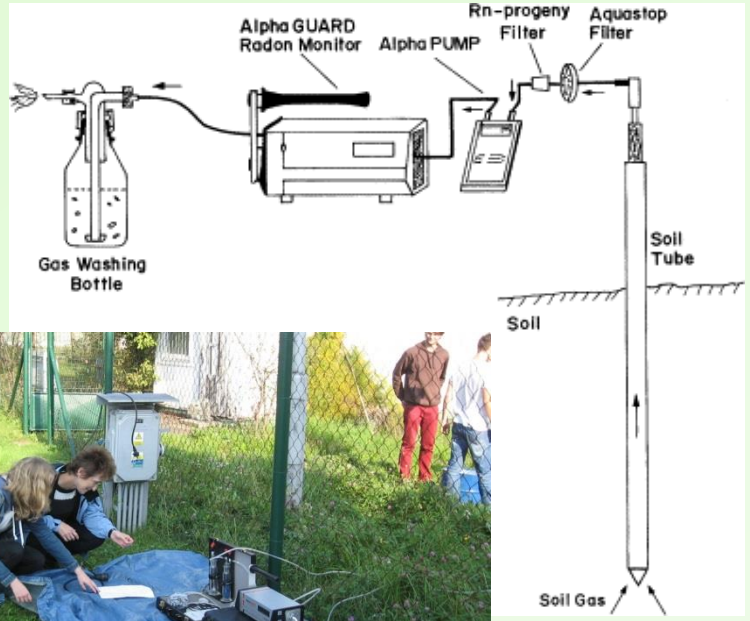

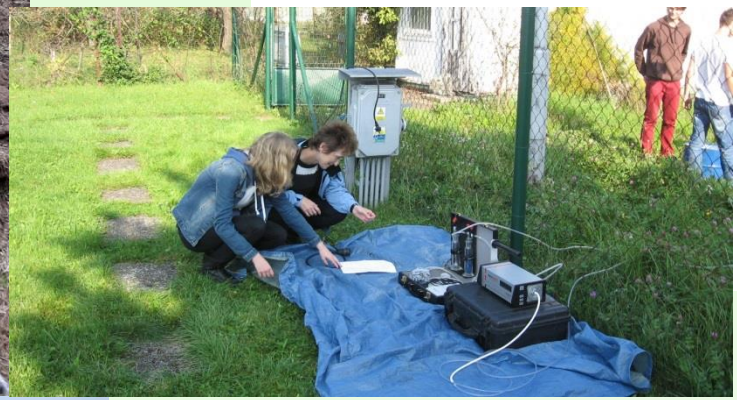

4. Exhalácia radónu z pôdy

Exhalácia radónu z pôdy závisí od:

- koncentrácie rádia v pôdnych zrnách
- ďalších faktorov ovplyvňujúcich vlastnosti pôdy

$$E_{S,Rn} = -\lambda_{Rn} K_e A_{m,Ra} \rho_d L$$

- Priemerná exhalač. rýchlosť ^{222}Rn z pôdy: 1 atóm ^{222}Rn $\cdot$cm^{-2} $\cdot$s^{-1} (15 mBq m^{-2} s^{-1})
- Rozsah exhalačných rýchlostí ^{222}Rn z pôdy: 0,2 - 70 mBq m^{-2} s^{-1}
- Exhalácia radónu z oceánov: je o 2-3 rády nižšia ako z pevniny

Meranie: metóda akumulačnej nádoby (***Holý et al.,BŠD 2001)***

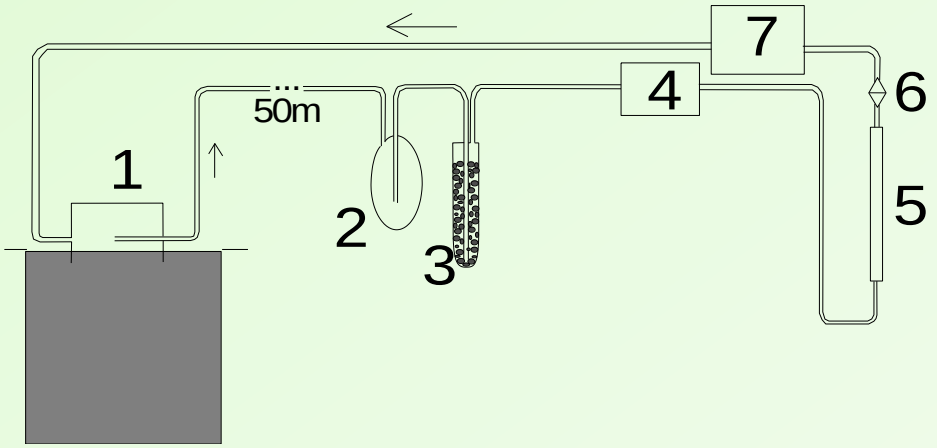

1 - akumulačná nádoba,
2 & 3 – odchytávače vodnej pary,
4 - čerpadlo,
5 - prietokomer,
6 – filter,
7 - radónový monitor

Výpočet exhalačnej rýchlosti $E_{s,Rn}$ radónu z pôdy:

$$A_{v,Rn} = \frac{E_{s,Rn}\, S}{V\, \lambda^*}\left(1 - e^{-\lambda^* t}\right)$$

$A_{v,Rn}$ (Bq.m^{-3}) – obj. aktiv. ^{222}Rn v nádobe v čase t (s),

$E_{s,Rn}$ (Bq.m^{-2}.s^{-1}) exhalačná rýchlosť ^{222}Rn z povrchu zeme

$\lambda^* = (\lambda_{Rn} + \lambda_b)$ (s^{-1})

Nárast objemovej aktivity 222Rn v akumulačnej nádobe [***Holý et al., BŠD***]

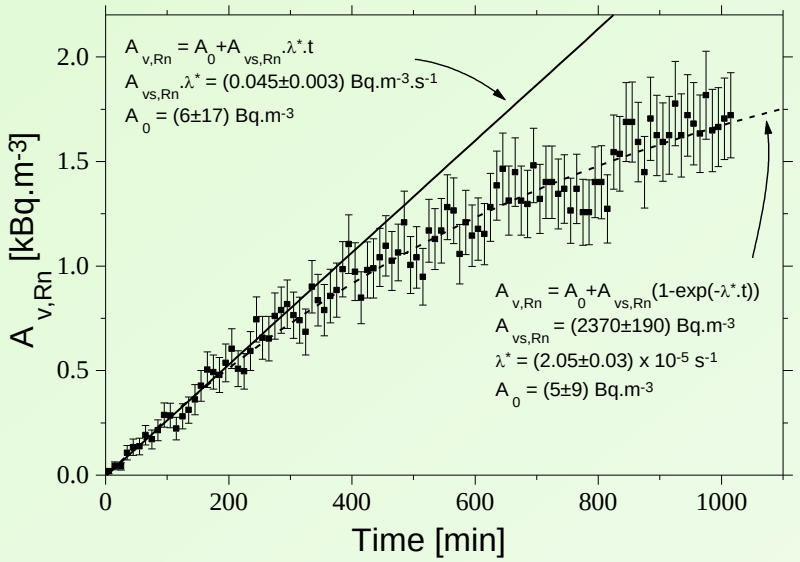

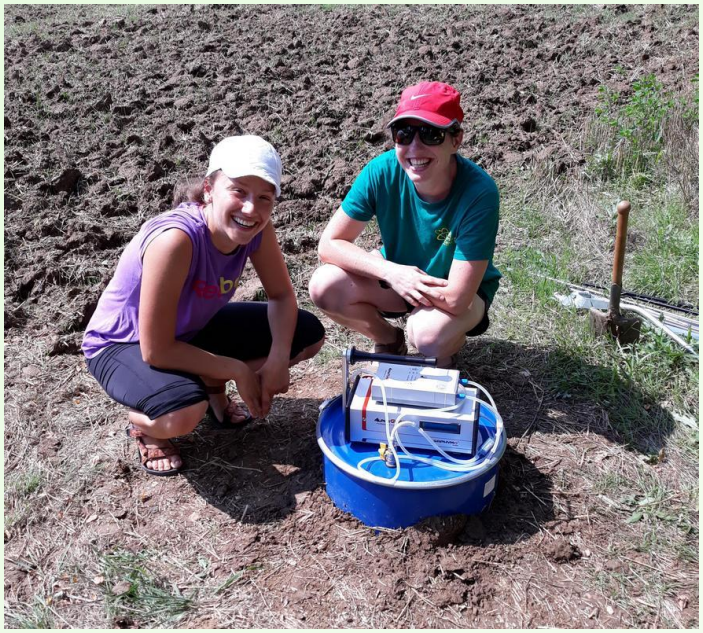

Odhadované stredné exhalácie ^{222}Rn v Európe [*SZEGVARY et al., 2009*]:

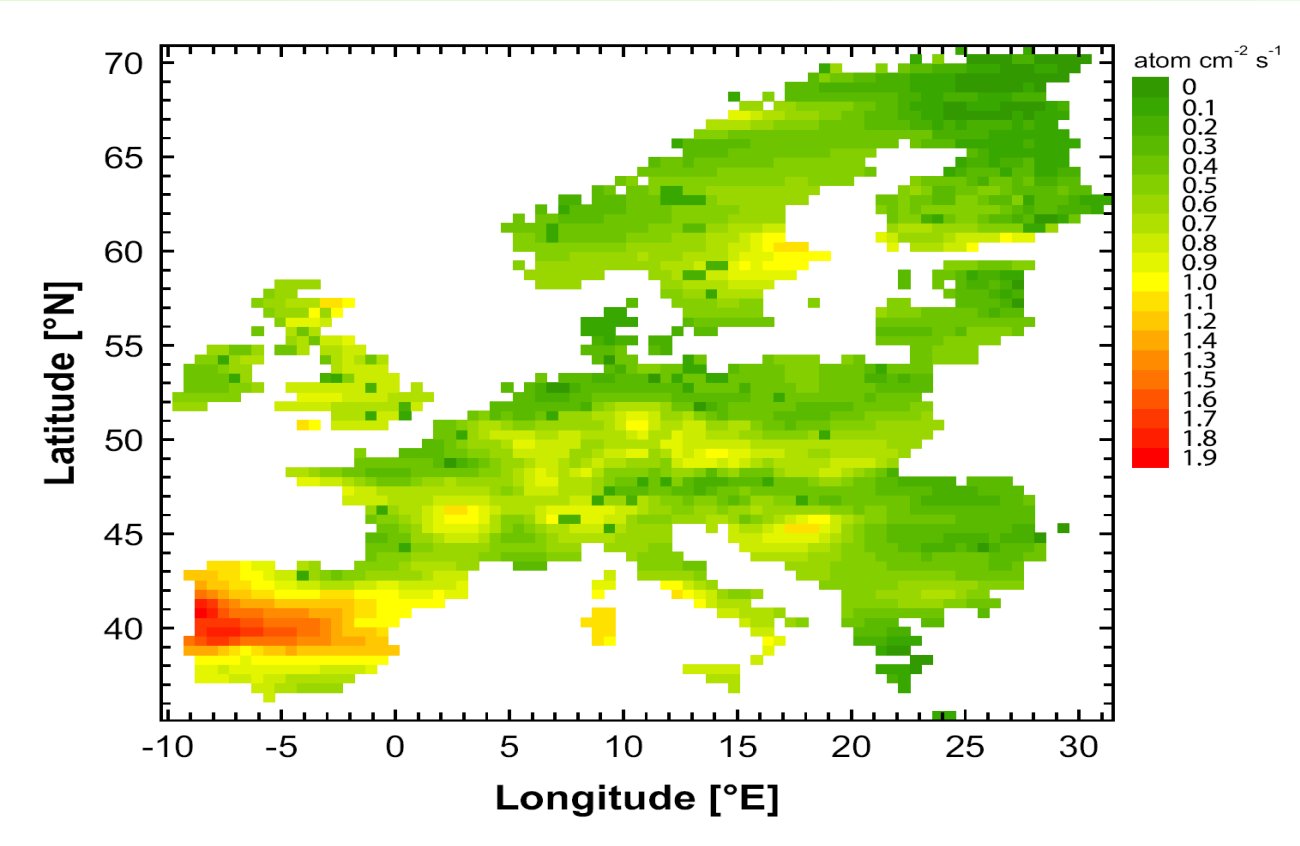

- Rozsah exhalácií: od 0,03 do 1,76 atómov $cm^{-2} \cdot s^{-1}$
- So vzrastajúcou zemepisnou šírkou exhalácia klesá

5. Radón vo vodách

5.1. Rozpustnosť Rn vo vodách

Túto schopnosť charakterizuje koeficient rozpustnosti α:

$$\alpha(T) = \frac{c_w}{c_a},$$

kde c_w - koncentrácia ^{222}Rn v kvapaline,

c_a - koncentrácia ^{222}Rn v plyne.

Závislosť α od t (***SERDJUKOVA & KAPITANOV, 1969***):

$$\alpha = 0{,}1057 + 0{,}405e^{-0{,}0502t}$$

Závislosť rozpustnosti radónu vo vode od teploty:

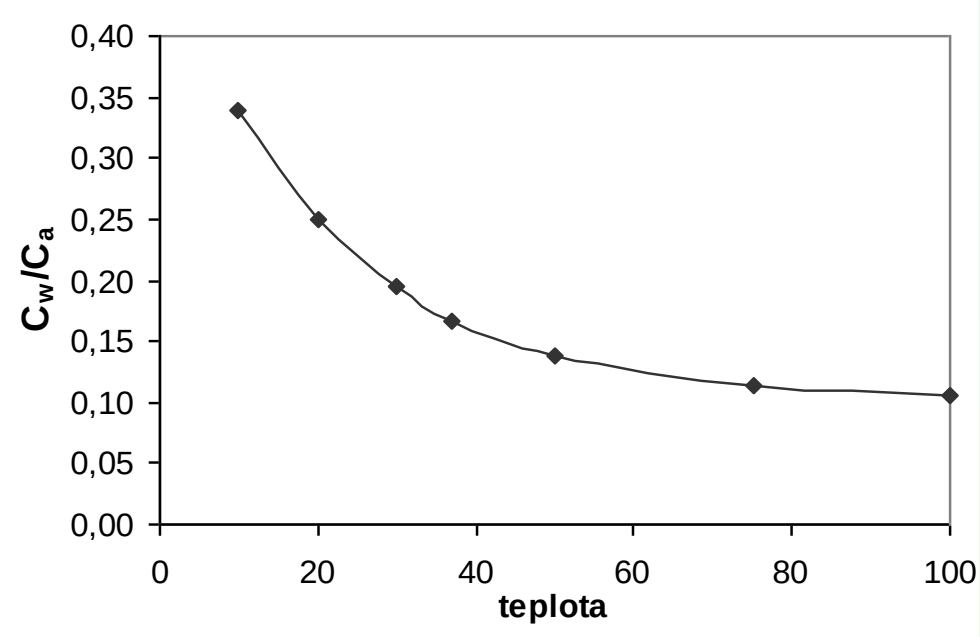

teplota vody	C_w / C_a
0 °C	0,507
10 °C	0,340
20 °C	0,250
30 °C	0,195
37 °C	0,167
50 °C	0,138
75 °C	0,114
100 °C	0,106

Koeficienty rozpustnosti ^{222}Rn vo vode pri normálnom tlaku

- Pri teplote $t = 20°C$ je $\alpha = 0{,}254$ (1/4 Rn je vo vode ak V=V´)
- Pri varení sa Rn takmer úplne odstráni z vody

5.2. Meranie radónu vo vodách

Radón (^{222}Rn) vo vodách môže byť sledovaný z viacerých dôvodov:

- kontrola a regulácia obsahu radónu v pitných vodách
- využitie zmien koncentrácie radónu pre sledovanie geodynamických aktivít
- určovanie doby infiltrácie vody z povrchu do spodných vôd, a pod.

5.3. Metódy merania:

- Bodové odbery:
  - odber vzorky
  - transfer radónu z vody do detektora
  - samotné meranie OAR

Bodové odbery vzoriek vody (***IVF-Teplice, ČR, 2014***)

Bodové odbery – prevod do SK:

Bodové odbery - meranie:

Kontinuálne meranie radónu vo vodách:

- sledovanie variácií obsahu radónu v rôznych prostrediach

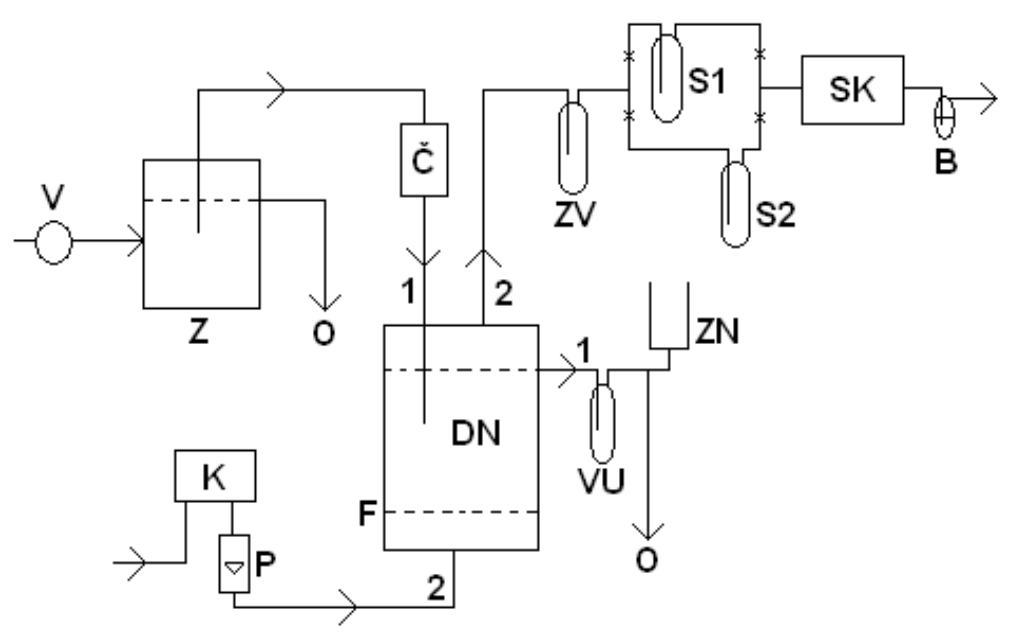

Schéma meracej aparatúry pre kontinuálne monitorovanie ^{222}Rn vo vode (1 – vodný okruh, 2 – vzdušný okruh, V – prívod vody, Z – zásobník vody, O – odtok vody, Č – membránové čerpadlo, DN – deemanačná nádoba, K – kompresor, P – prietokomer, VU – vodný uzáver, ZN – zavzdušňovacia nádoba, ZV – záchyt vody, S1 (resp. S2) – silikagel, SK – scintilačná komora, B – bublačka) ***(Holý et al., 28.DRO, 2006***)

Časový priebeh objemovej aktivity ^{222}Rn vo vode z vodovodného potrubia (***Holý et al., FMFI UK BA***)

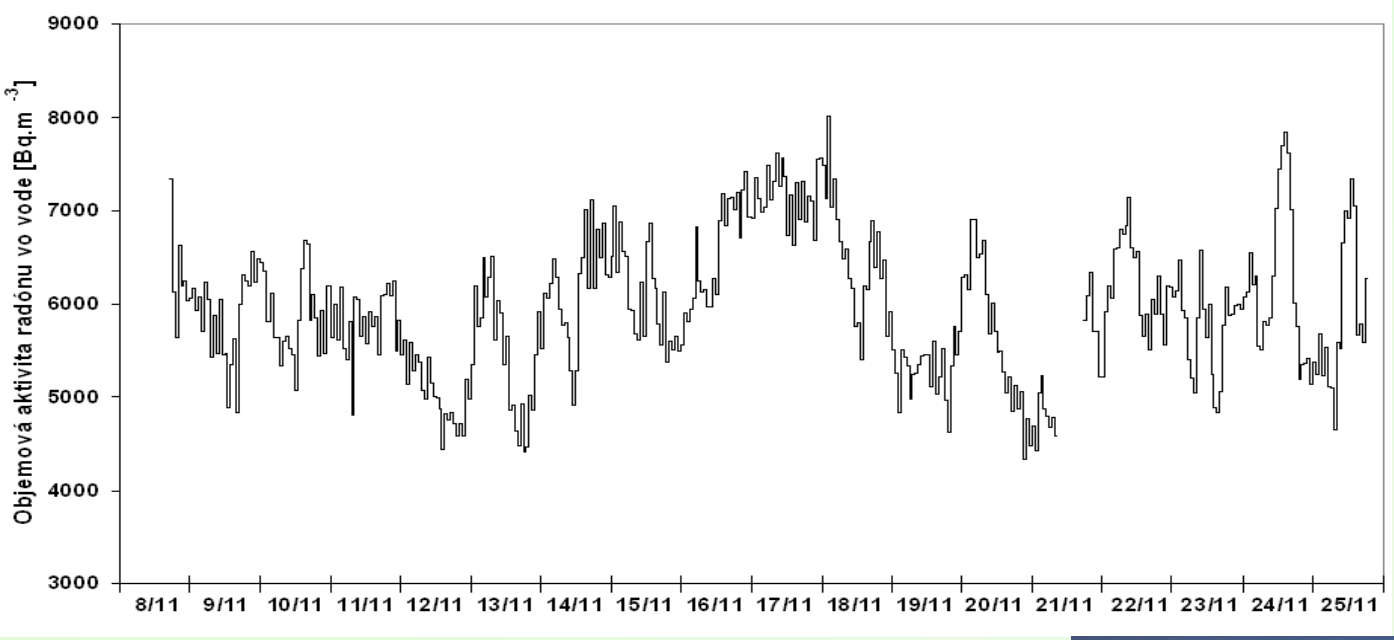

5.4. Radón v termálnych kúpeľoch

- Termálne vody kúpeľov: 4.1 to 435 Bq ℓ^{-1}
(***Blahušiak et al., RPD. 2017***)

- OAR v niektorých termálnych vodách môže byť vyššia ako v obyčajných vodách

- V procese balneoterapie sa Rn uvoľňuje z vody do ovzdušia vnútorných priestorov

- Pracovníci môžu byť exponovaní radónom viac ako v ich domoch (efektívna dávka až desiatky mSv/rok)

Výsledky merania získané v rámci V4 projektu

(***Blahušiak, Diz. práca, škol. K. Holý)***

- Najrizikovejšie priestory: oblasť bazénov

Spa code		Radon activity concentration [Bq.m^{-3}]		
No.	**workplace**	**Ramarn**		
S1	balneotherapy No.1	240	+/-	50
	balneotherapy No.2	230	+/-	70
	physician office	90	+/-	40
	pool	190	+/-	50
S2	balneotherapy No.1	170	+/-	40
	balneotherapy No.2	140	+/-	50
	balneotherapy No.3	190	+/-	70
	balneotherapy No.4	220	+/-	60
	physician office	230	+/-	90
	pool	**490**	**+/-**	**60**
S3	pool No.1	90	+/-	60
	balneotherapy No.1	80	+/-	30
	balneotherapy No.2	120	+/-	50
	balneotherapy No.3	90	+/-	40
	physician office	145	+/-	50
S4	**pool No.1**	**1400**	**+/-**	**210**
	pool No.2	**12050**	**+/-**	**1500**
	dressing room	**8100**	**+/-**	**1000**
	pool No.3	**690**	**+/-**	**140**
	physician office	**460**	**+/-**	**140**

5.5. Ďalšie vody

- Vody vrtov: 1–240 Bq ℓ^{-1} (***Smetanová et al., Nat. Hazards Earth Syst. Sci., 2010***)

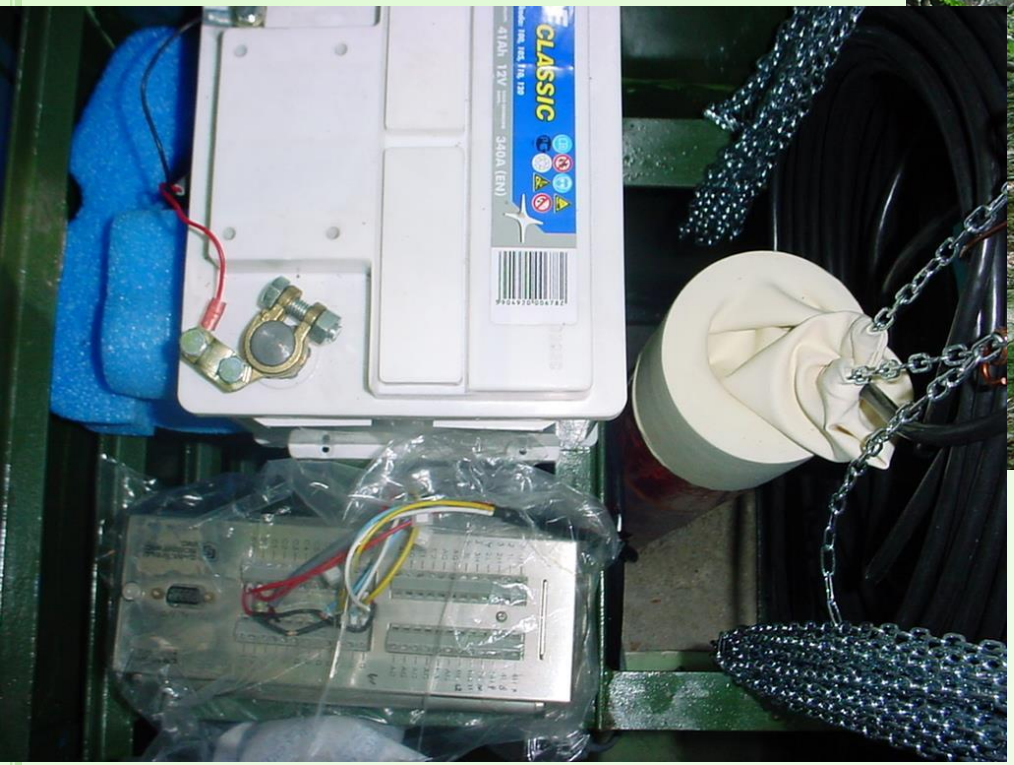

- Nedávno sme uskutočnili podrobné merania vôd prameňov západného Slovenska (Malé Karpaty, Považský Inovec, Strážovské vrchy)
- Zaujímavá je oblasť Považského Inovca:
  - zdroj vody pre ~ 100 tisíc obyvateľov
  - nachádzajú sa tam 2 z 11 uránových ložísk Slovenska (Kálnica, Selec)
  - OAR dosahuje až 193 Bq/l (podložie granitoidy)

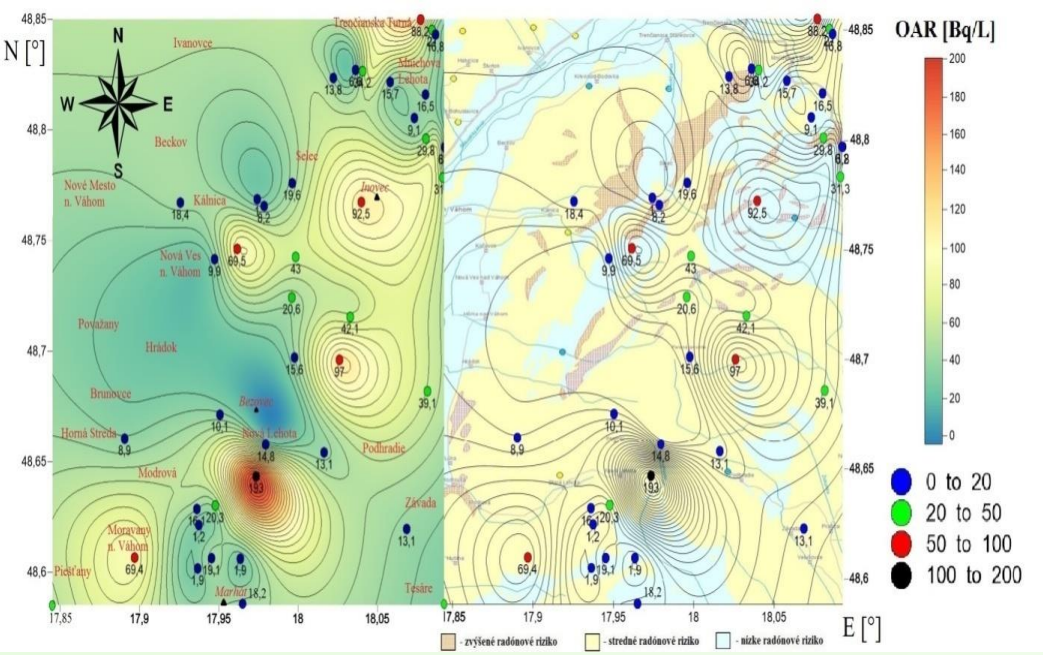

*Mapa OAR v prameňoch Považského Inovca, vpravo aj s podkladom radónového rizika (**Eckertová, dipl. práca, 2018**)*

5.6. Prieskum OAR na Slovensku:

- výskum v rokoch 1991-1995 (***Geochemický atlas SR; Lučivjanský, RŽP, 1997***)
- podzemné vody: 0.05-532 Bq ℓ-1 (medián: 11.6 Bq ℓ-1) -3235 vzoriek
- minerálne vody: 0.05-1 288 Bq ℓ-1 (medián: 10.2 Bq ℓ-1)- 238 vzoriek
- studne: 0.05-127 Bq ℓ-1 (medián: 7.3 Bq ℓ-1) -1122 vzoriek
- povrchové vody: 0.05-48 Bq ℓ-1 (medián: 1.1 Bq ℓ-1) - 275 vzoriek

Vysoké hodnoty OAR:

- vody vulkanicko-sedimentárneho komplexu
- niektoré minerálne vody

Najnižšie hodnoty OAR: v sedimentoch Podunajskej panvy,Viedenskej panvy, atď.

Objemová aktivita ^{222}Rn vo vodách na Slovensku (*DANIEL et al., 1996*)

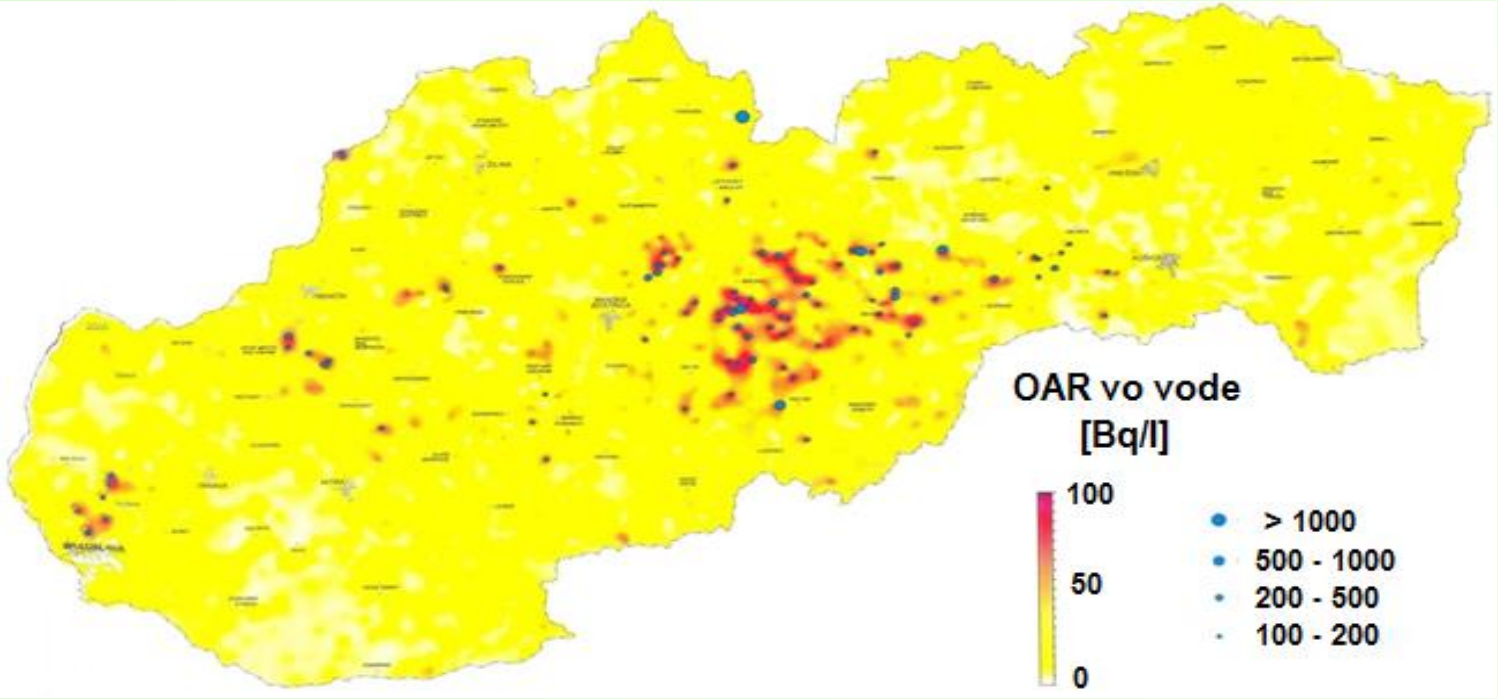

6. Radón v atmosfére

Zdrojom radónu v atmosfére je hlavne:

- ^{226}Ra voľne rozptýlený v pôde
  - exhalačná rýchlosť z pôdy: 0,2 – 70 $mBq.m^{-2}.s^{-1}$
    - 0,2 pre zamrznuté arktické oblasti
- príspevok rôznych zdrojov k aktivite atmosféry:
  - pôda: 5 – 10.10^{19} Bq/rok
  - povrchová voda: 1.10^{19} Bq/rok
  - zemný plyn: ~ 1.10^{14} Bq/rok
  - spaľovanie uhlia: ~ 1.10^{13} Bq/rok
  - ďalšie:
    - geotermálne elektrárne
    - fosílne bane
    - vulkanická aktivita

- priemer: 5 – 6 $Bq.m^{-3}$ v atm.
- koncentrácie ^{222}Rn závisia od:
  - exhalačnej rýchlosti podložia
  - vertikálneho teplotného gradientu v atm.
  - smeru a rýchlosti vetra
  - ďalšie meteorologické podmienky

Ako sa mení OAR v závislosti od výšky?

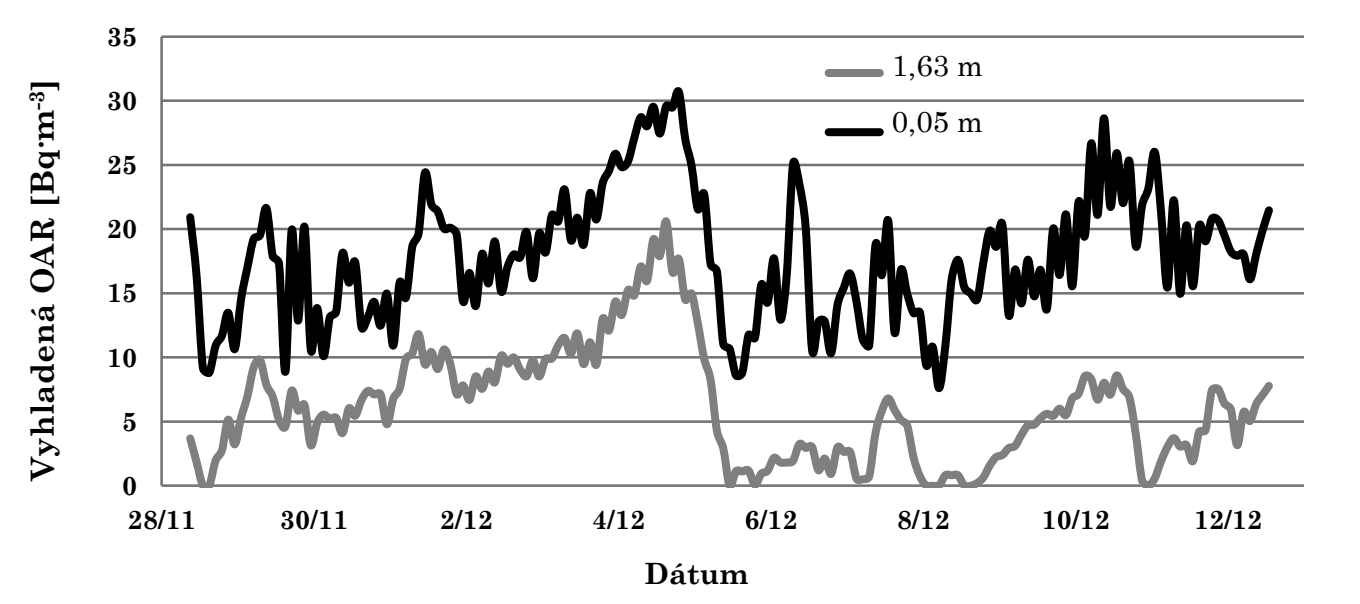

[***Bulko et al., BJE 2012***]

Typická denná variácia OAR [*Bulko et al, JoER 2018*]:

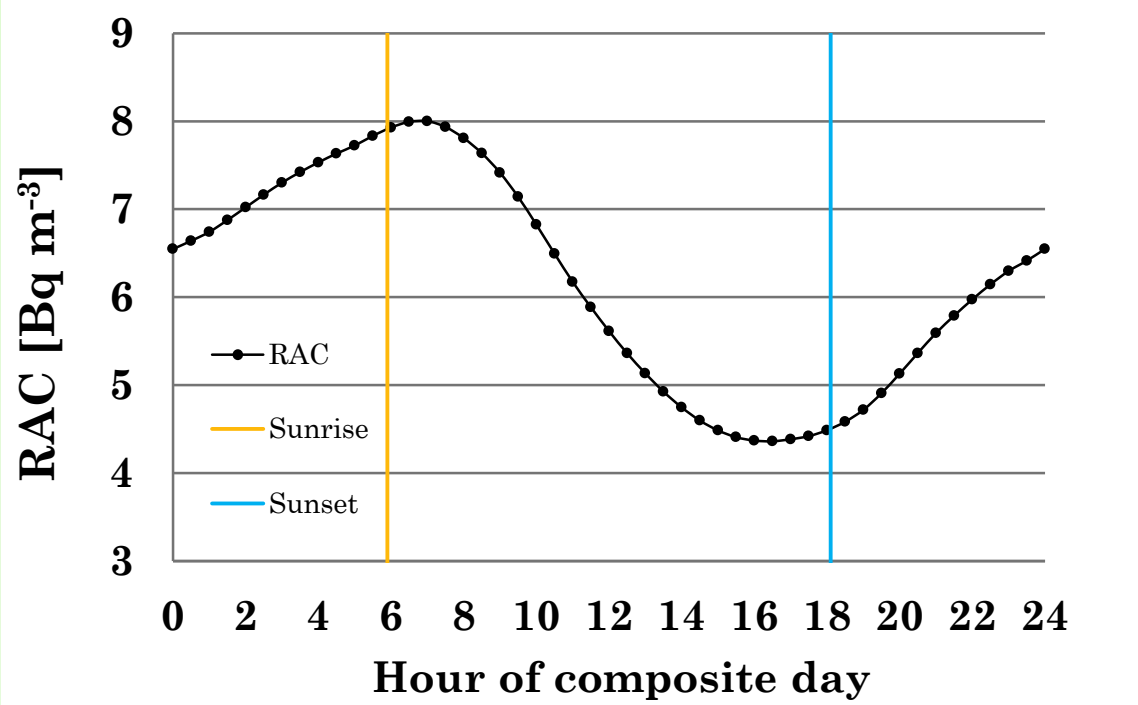

(spriemerovaný denný priebeh OAR počas celého roka)

Typická sezónna variácia OAR [*Holý et al., IAEA Viedeň, 2007*]:

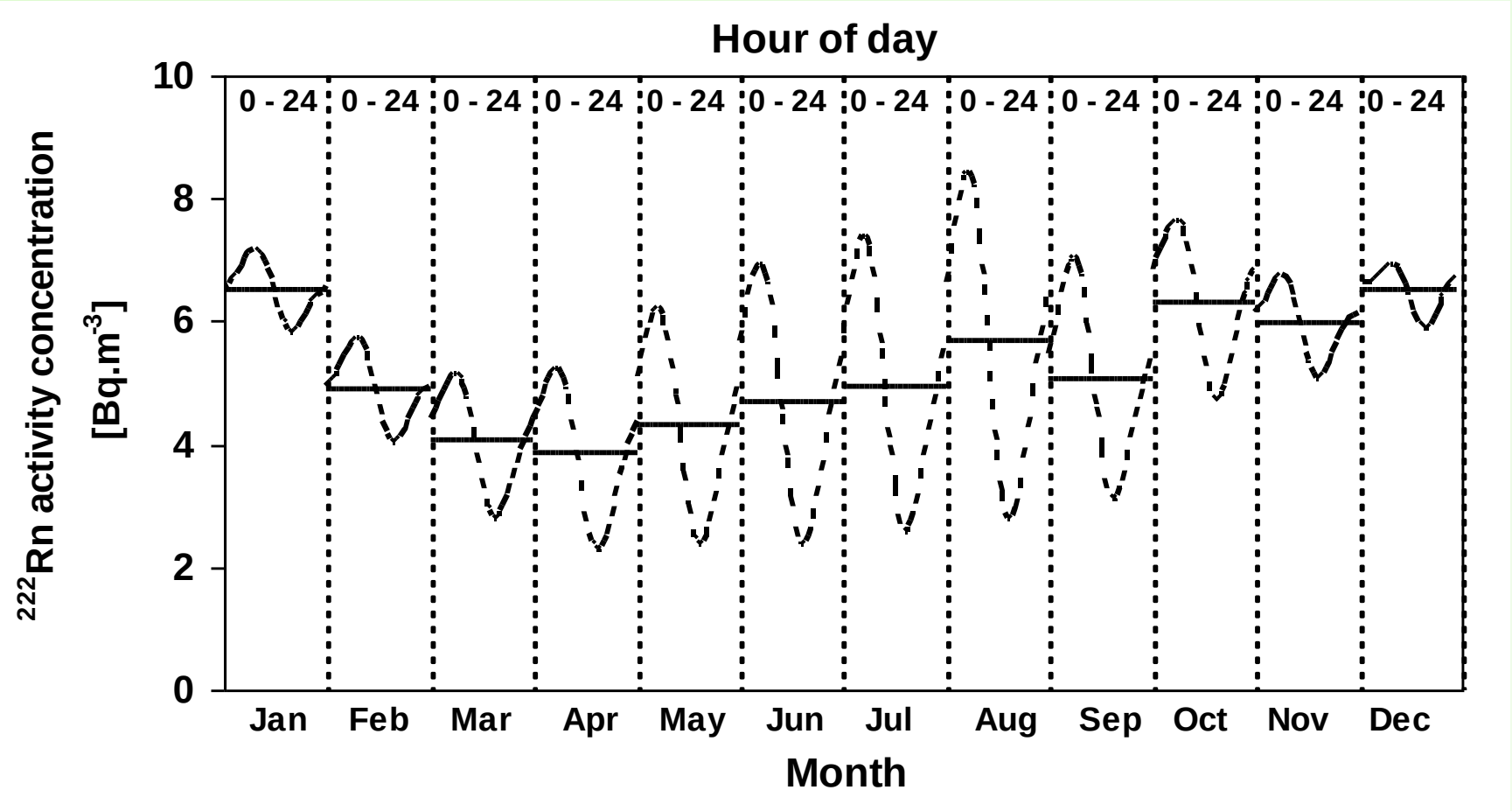

(spriemerované dáta z rokov 1991-2005)

7. Radón v domoch

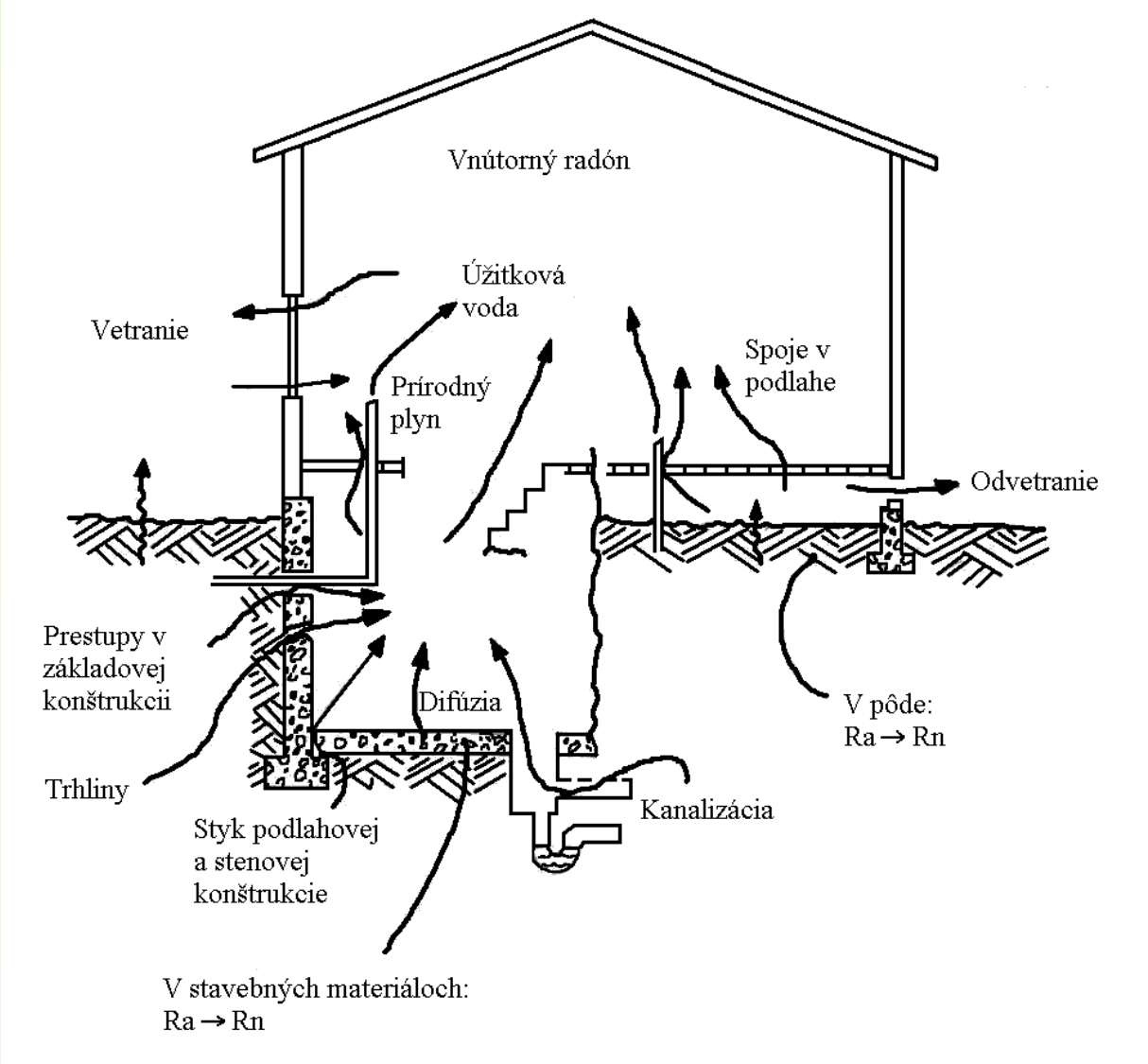

Monitorovanie OAR - kontinuálne metódy

AlphaGUARD

Litrová scintilačná komora

IP radónová sonda TSRE1

Monitorovanie OAR - integrálne metódy

RAMARN

Raduet

Rovnica popisujúca aktivitu ^{222}Rn v domoch:

$$\frac{dA_{Rn}(t)}{dt} = E_S \frac{S}{V} + \frac{A_{Rn,p}}{V} + A_{Rn,v}\lambda_v - A_{Rn}(t)(\lambda + \lambda v)$$

Po zjednodušení:

$$A = \frac{R}{\lambda_v . V}$$

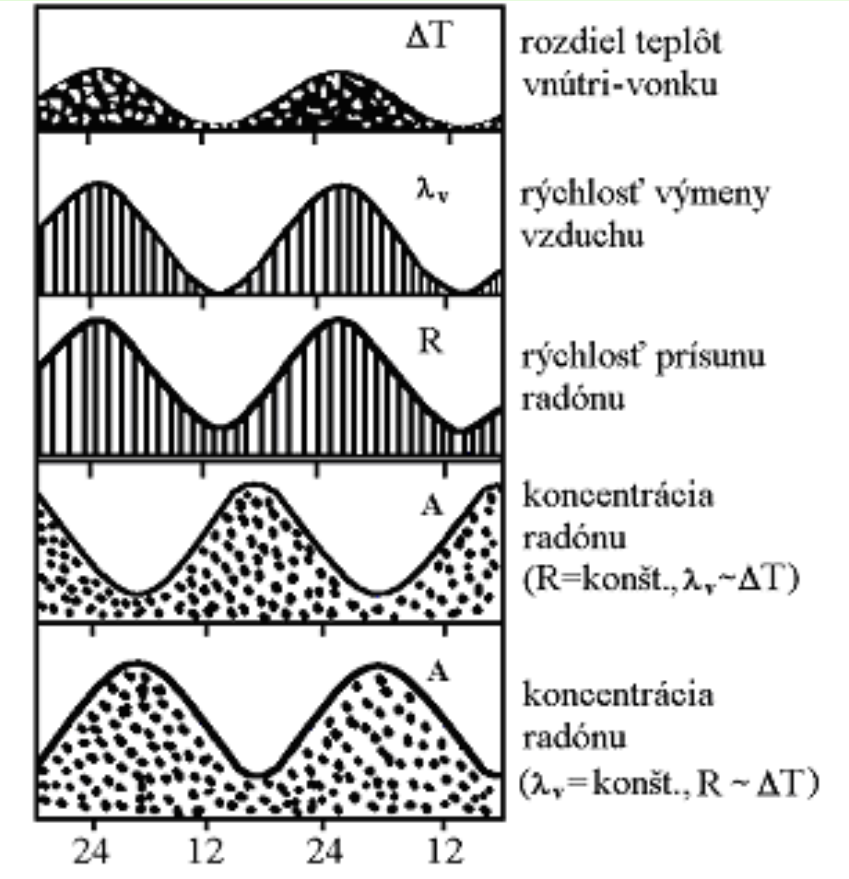

Typická sezónna variácia OAR v budove [*Müllerová et al., BŠD, 2006*]:

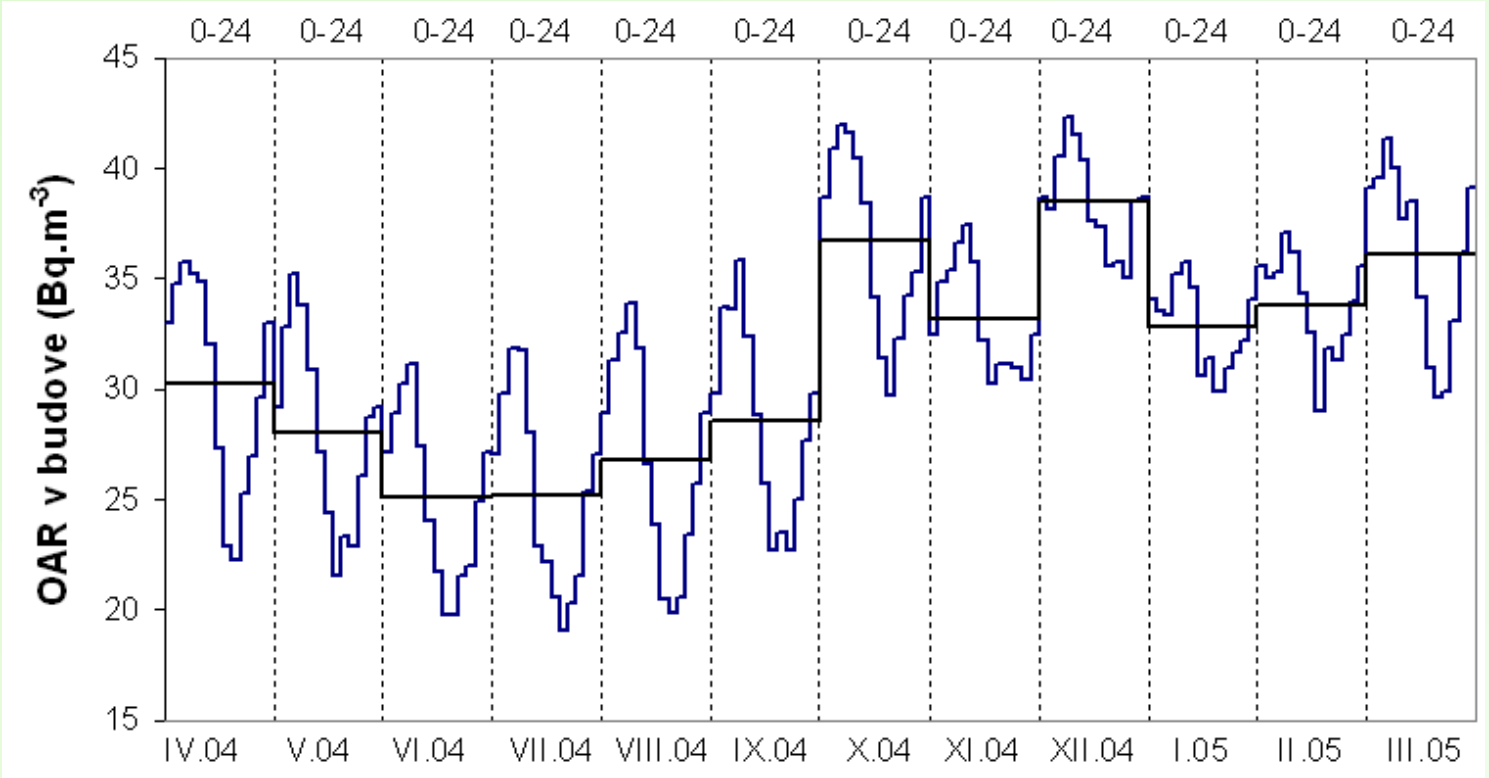

Typická sezónna variácia OAR v rodinnom dome [***Müllerová, diz. práca, škol. K. Holý***]:

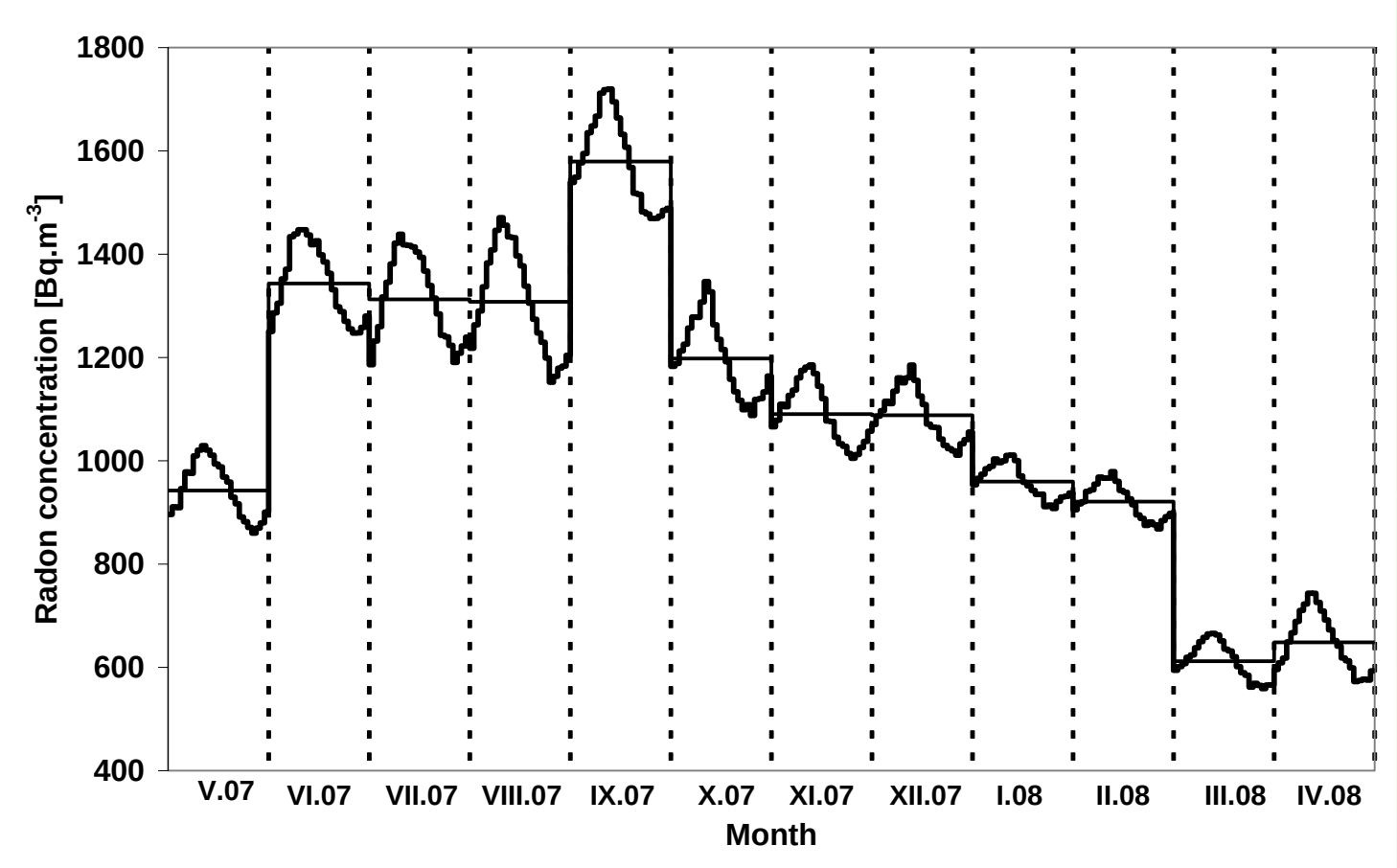

Závislosť OAR v domoch a OAR v pôdnom vzduchu

[***Bulko et al., RPD, 2017***]

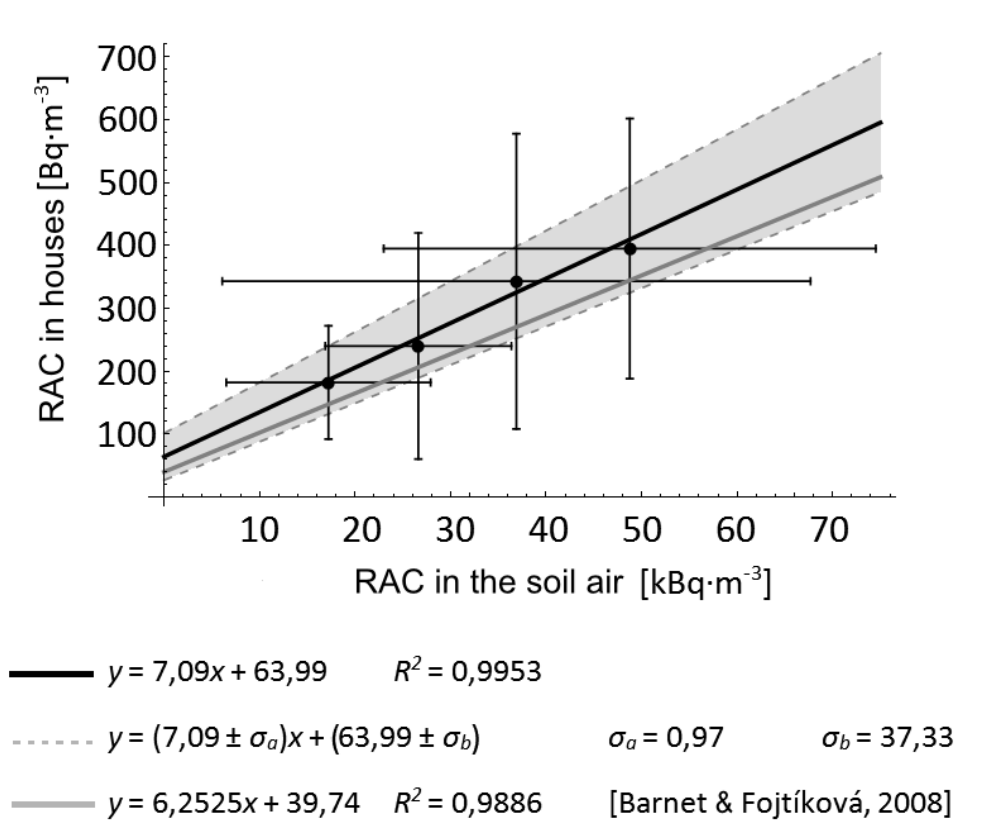

Mapa efektívnych dávok v v pobytových priestoroch v jednotlivých okresoch SR [***Vičanová, diz. práca, škol. K. Holý***]

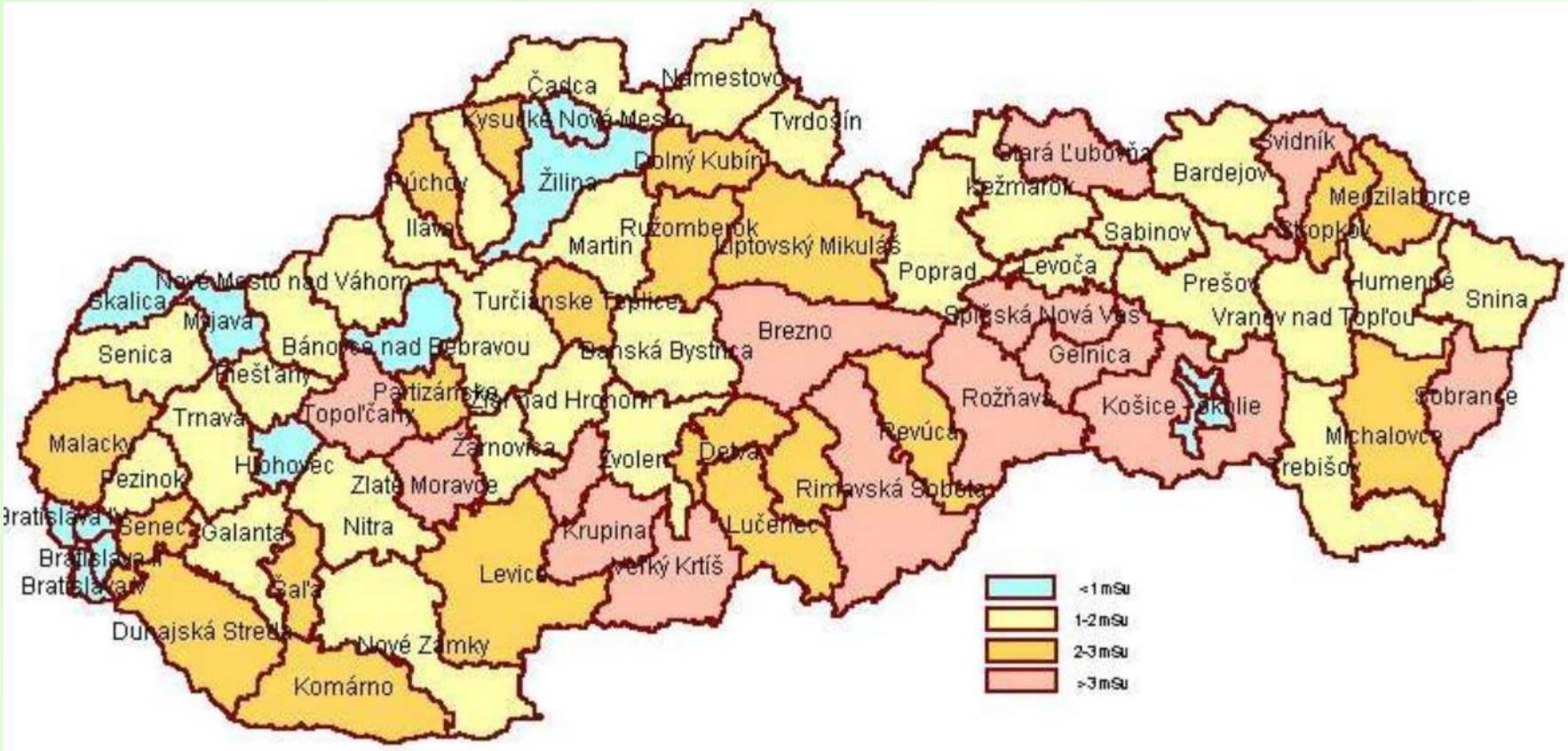

Zmeraných 3657 bytov (0,2 % celkového bytového fondu SR)

RD: A(Rn) = 125 Bq m^{-3}; VD: A(Rn) = 22 Bq m^{-3}

8. Radón v jaskyniach

- Spravidla uzatvorené podzemné priestory
- Málo vetrané
- Vysoké koncentrácie ^{222}Rn
- Zamestnanci a sprievodcovia - riziková skupina

8.1. Koncentrácia radónu v podzemných priestoroch závisí od:

- obsahu rádia v horninách
- veľkosti povrchu stien, z ktorých nastáva exhalácia radónu
- ventilačnej rýchlosti (jej efektívnosť klesá s dĺžkou štôlne)
- priesak vody zo stien môže zvyšovať exhaláciu

8.2. Namerané hodnoty OAR v krasových jaskyniach SR (*Vičanová, diz. práca, škol. K. Holý*)

JASKYŇA **Miesto**	**EOAR min.** **[Bq.m^{-3}]**	**EOAR max.** **[Bq.m^{-3}]**	**EOAR priemer** **[Bq.m^{-3}]**
BELIANSKA			
Dom objavov	79	8644	4014
Hudobná sieň	59	9679	2752
BYSTRIANSKA			
Križovatka	136	10578	5785
Liečebňa	345	6749	1778
DEMÄNOVSKÁ-SLOBODY			
Speleoliečebňa	149	4222	2140
Rázcestie	137	5867	2330
DOMICA			
Majkov Dóm	226	3342	1390
Dom indických pagód	270	3672	1502
DRINY			
Chodba Svätoplukova	298	1991	1016
Chodba Beňovského	240	1538	926
GOMBASECKÁ			
Mramorová sieň	771	8861	4183
Sieň víl	424	11280	4617
HARMANECKÁ			
Riečisko	462	10295	4801
Bludný dom	2188	10210	5043
JASOVSKÁ			
Dom netopierov	162	1733	795
Veľký dom	97	1438	733
OCHTINSKÁ ARAGONITOVÁ			
Spojovacia chodba	102	6292	3029
Veľká Mliečna cesta	2131	7713	5010
VAŽECKÁ			
Zrútený dom	491	9407	5319
Kostnica	502	9022	4899

8.3. Kontinuálne monitorovanie OAR v jaskyniach

Umožňuje:

- presnejší odhad efektívnych dávok zamestnancov a návštevníkov jaskýň
- sledovať zmenu mikroklímy jaskýň

Uskutočnený monitoring:

- Domica (***Smetanová et al., RPD, 2014***)
- Važecká jaskyňa (***Smetanová et al., Conference Radon in the Environment, Krakow, 2019***)

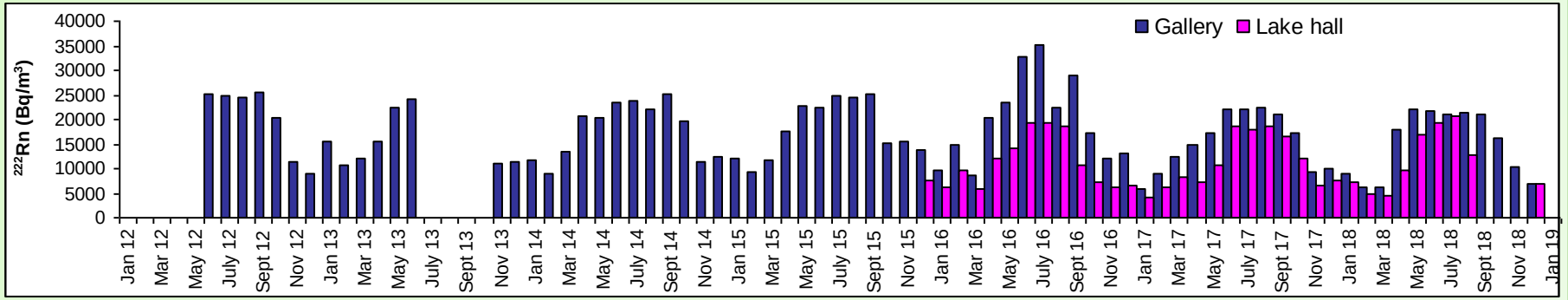

Meranie OAR vo Važeckej jaskyni

9. Radónový potenciál pôd (RPP) a prečo nás zaujíma

Oblasti kde sa vyskytujú zvýšené OAR v domoch - *radon prone areas* [***Bossew, 2014***]

RPA môžu byť identifikované:

- priamo meraním OAR v domoch (náhodný proces)
- nepriamo na základe RPP [***WHO Handbook, 2009***]

Radónový potenciál pôd môže byť vypočítaný napr. na základe vzťahu [***Neznal et al., 2004***]:

$$RP = \frac{C_A - 1}{-\log k - 10}$$

C_A je OAR v hĺbke 0,8 m[kBq/m^3]
k je plynopriepustnosť pôdy [m^2]

Vysoké RR sa vyskytuje iba na zanedbateľnej ploche SR (?)

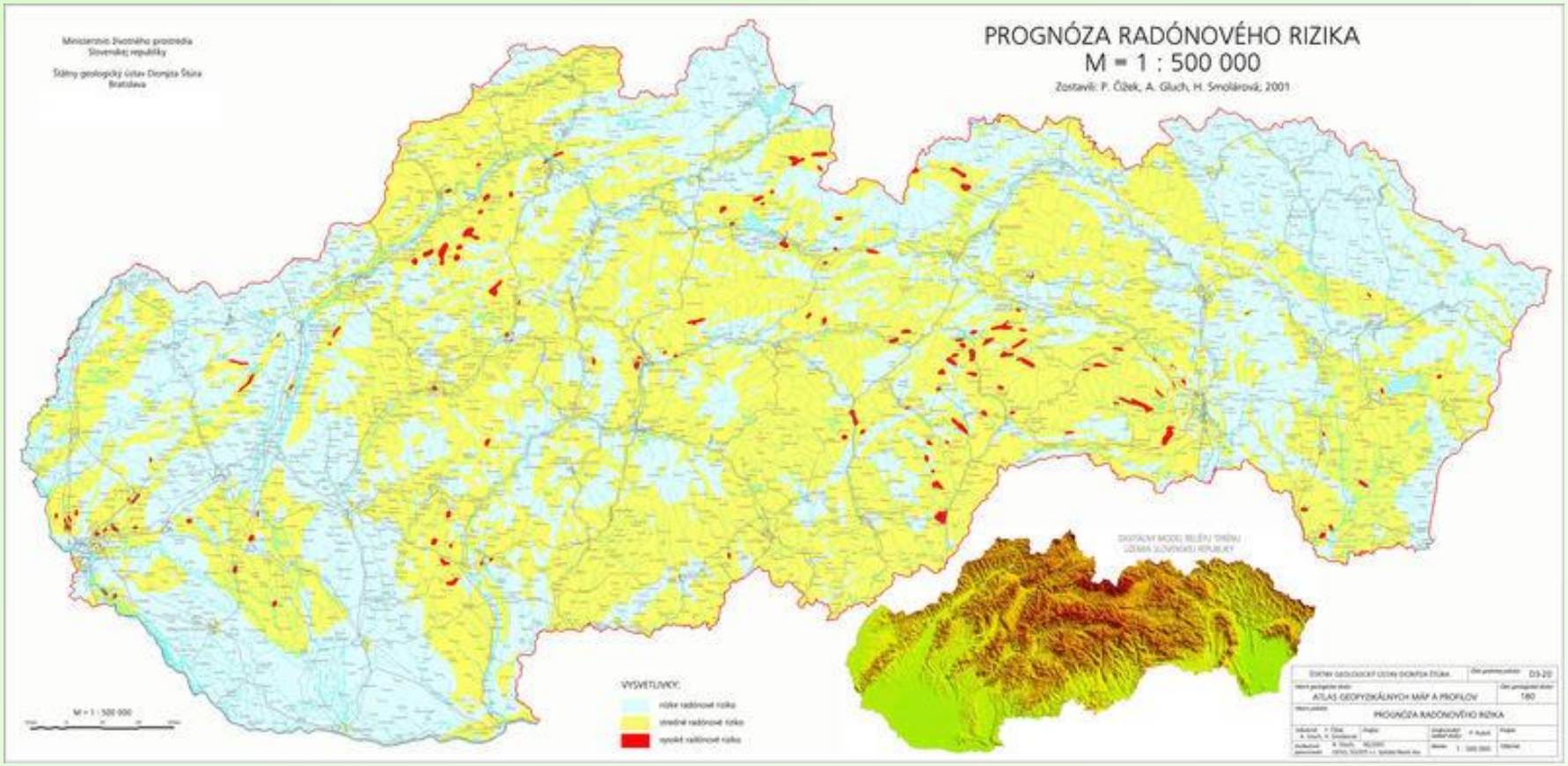

Preškálovaná mapa RP, resp. radónového rizika – Mochovce a okolie (***Brisudová et al., ŠVK 2019***)

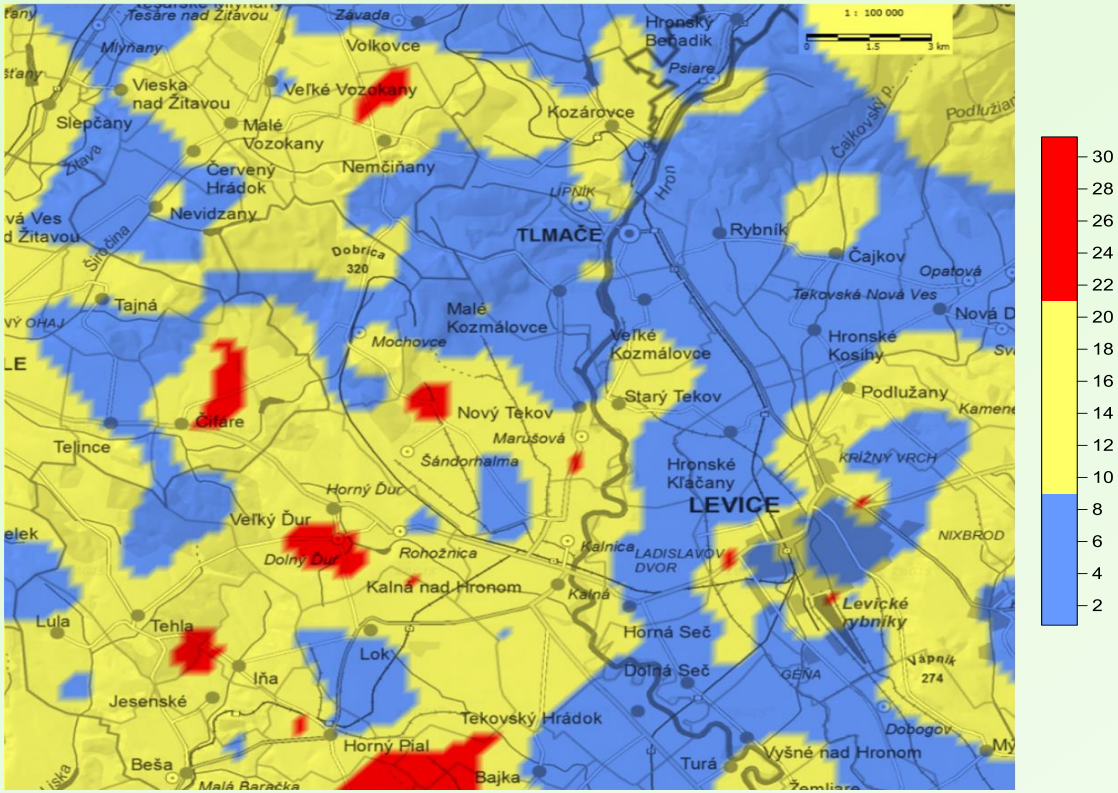

- Na základe mapy boli nájdené dediny, kde v domoch sa vyskytujú vysoké OAR
- Mapy RP môžu slúžiť aj na vyhľadávanie oblastí so zvýšenou OAR vo vodách studní (***Otáhal et al., RPD, 2014***)

Preškálovaná mapa RP, resp. radónového rizika - Nová Baňa a okolie(***Brisudová, Holý, 2023***)

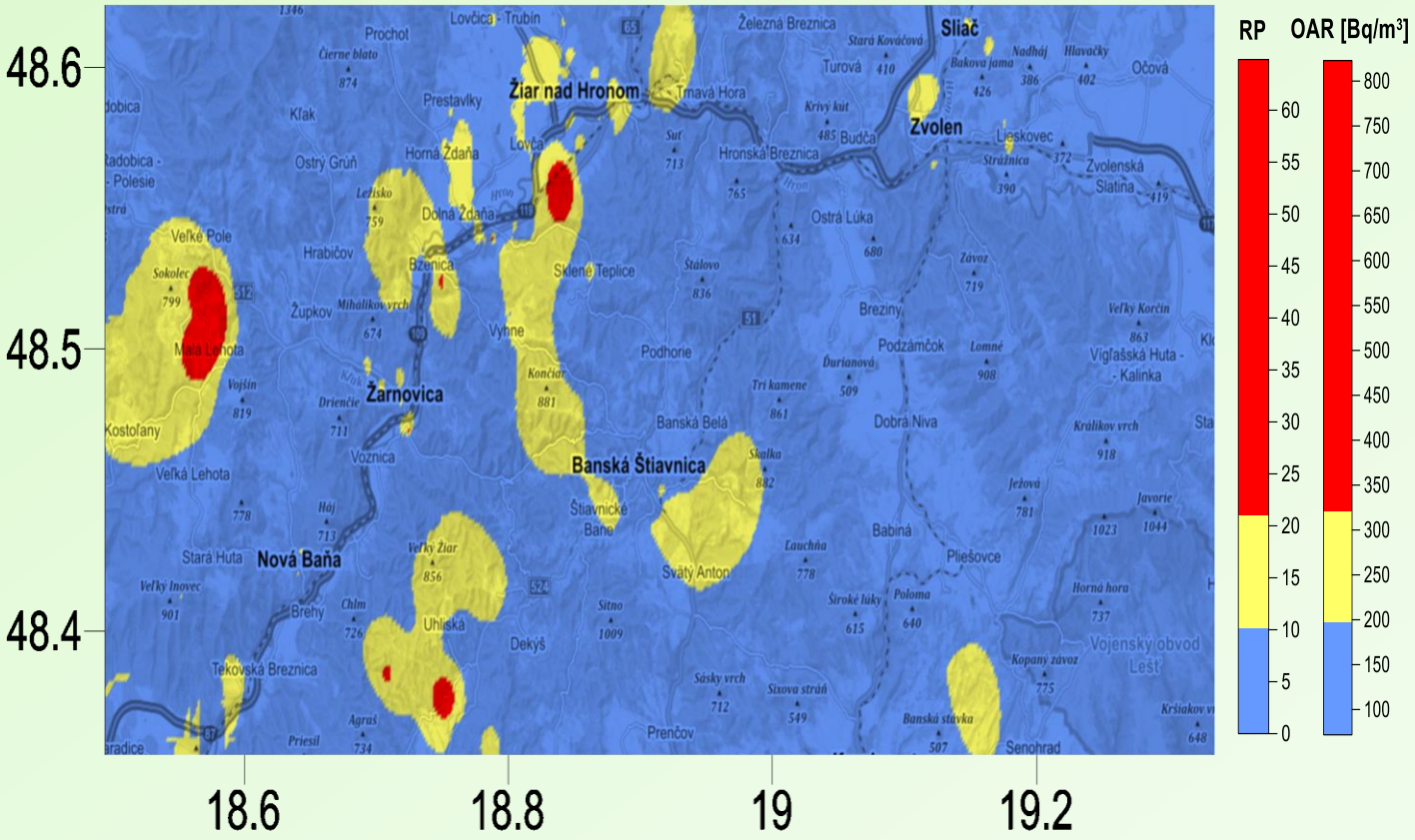

- Na základe mapy boli nájdené dediny, kde sa v domoch môžu vyskytovať vysoké OAR (Malá Lehota, Uhliská, Lovča- Sklené Teplice)

Pomocou RP bolo zistených **99 obcí SR** s predikovanou OAR v domoch **nad RÚ, 5 obcí** s OAR **nad 1000 Bq/m³** (***Brisudová, Holý, et al., RPD, 2022)***

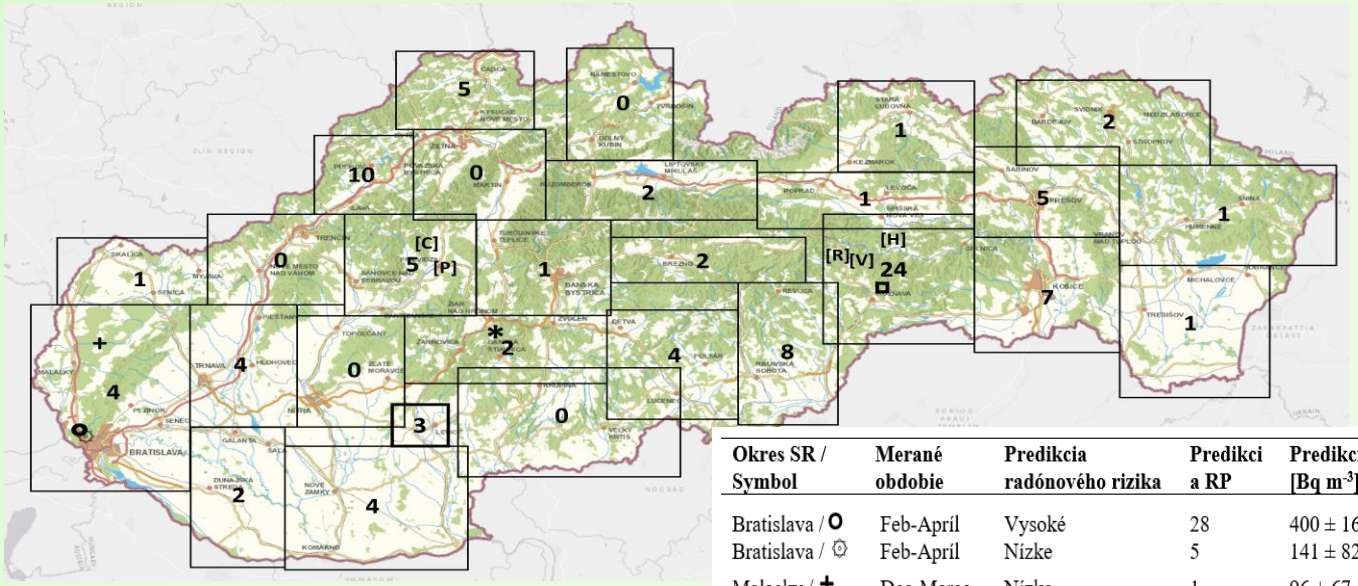

Okres SR / Symbol	Merané obdobie	Predikcia radónového rizika	Predikcia RP	Predikcia OAR [Bq m^{-3}]	Merané OAR [Bq m^{-3}]
Bratislava / O	Feb-Apríl	Vysoké	28	400 ± 164	446 ± 93
Bratislava / ⚙	Feb-Apríl	Nízke	5	141 ± 82	68 ± 27
Malacky / +	Dec-Marec	Nízke	1	96 ± 67	76 ± 27 [Ládiová, 2020]
Rožňava / □	1 rok	Vysoké	27	389 ± 160	1334 ± 594 [Kureková, 2017]
Žiar n. Hr. / *	1 rok	Vysoké	67	840 ± 304	1057 ± 225 [Kureková, 2017]

Obec SR	Počet obyv.	Zem. šírka [°]	Zem. dĺžka [°]	Priemer RP	Rozsah OAR [Bq/m^3]	Priemer E [mSv/r]	Rozsah E [mSv/r]
Hnilčík [H]	522	48,87	20,56	73	310 – 1510	9,9	7,6 – 12,1
Chvojnica [C]	1614	48,88	18,56	67	660 – 1020	13,6	12,1 – 15,1
Prievidza [P]	45 141	48,77	18,62	53,5	300 – 1080	21,2	16,6 – 25,7
Rejdová [R]	765	48,79	20,28	176,5	1440 – 2720	52,4	36,3 – 68,5
Vyšná Slaná [V]	452	48,15	20,32	76,8	380 – 1520	26,1	13,9 – 38,3

14th International Workshop GARRM, Praha, 2018

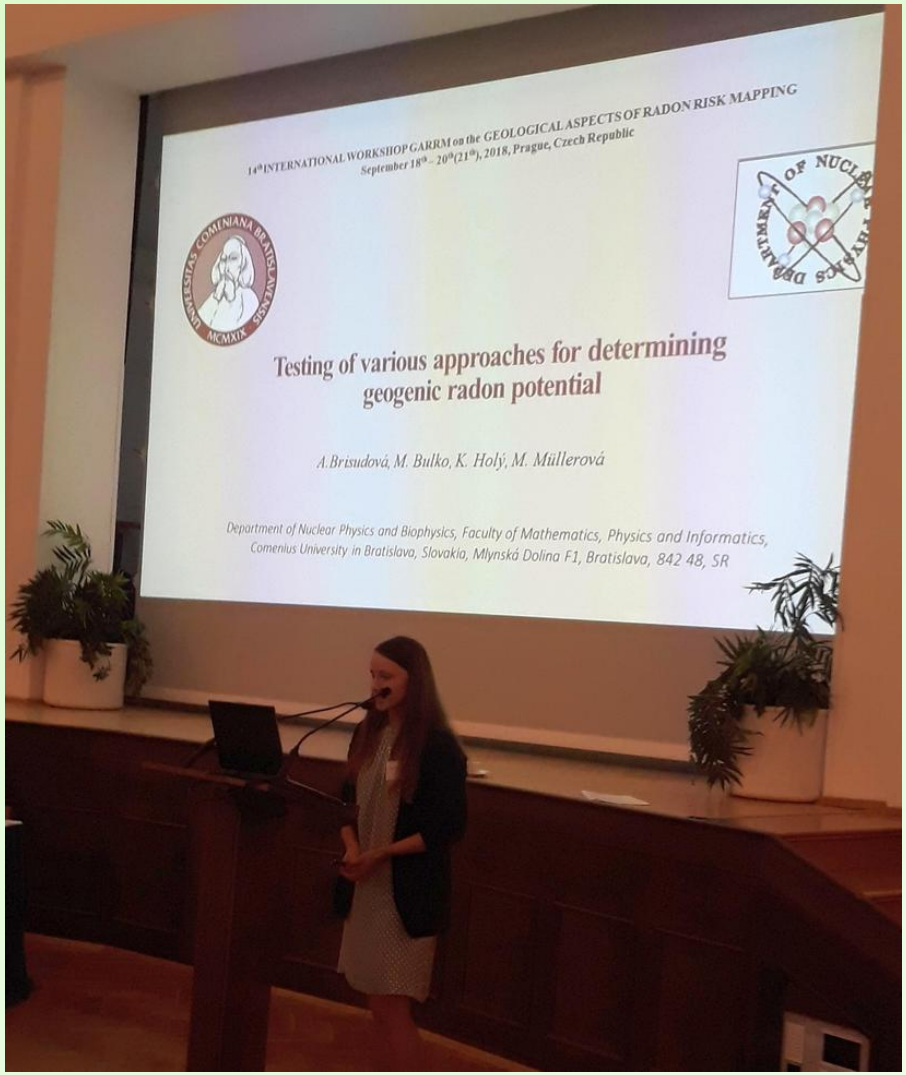

10. Radiačné riziko od radónu

Najväčší príspevok k expozícii pochádza z inhalácie krátko žijúcich produktov ^{222}Rn:

- RPR sa koncentrujú na pomerne malú plochu dýchacích ciest
- ožarujú bunky pľúcneho epitelu
- zvyšuje sa pravdepodobnosť poškodenia DNA s následným vznikom zhubného nádoru
- dávky absorbované v pľúcnom tkanive z inhalácie radónu a jeho produktov premeny nie je možné merať priamo

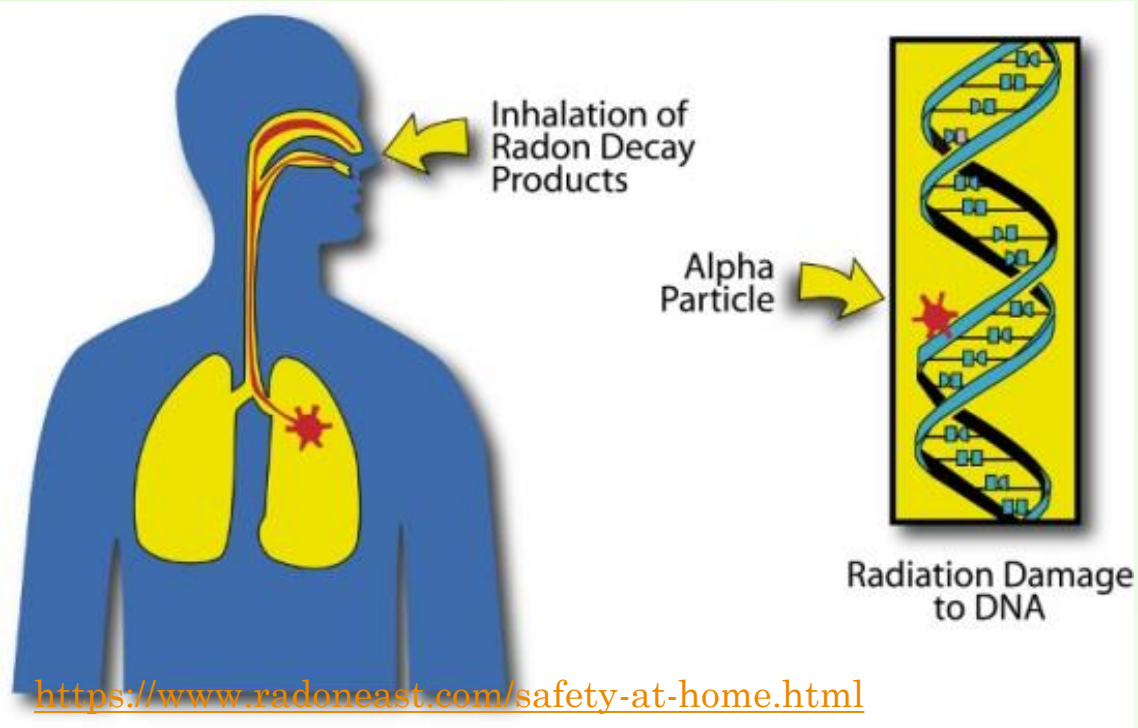

https://www.radoneast.com/safety-at-home.html

- Vieme ich odhadnúť alebo vypočítať pomocou rôznych prístupov (analýzou epidemiologických dát baníkov, dozimetrických a mikrodozimetrických modelov, atď.)

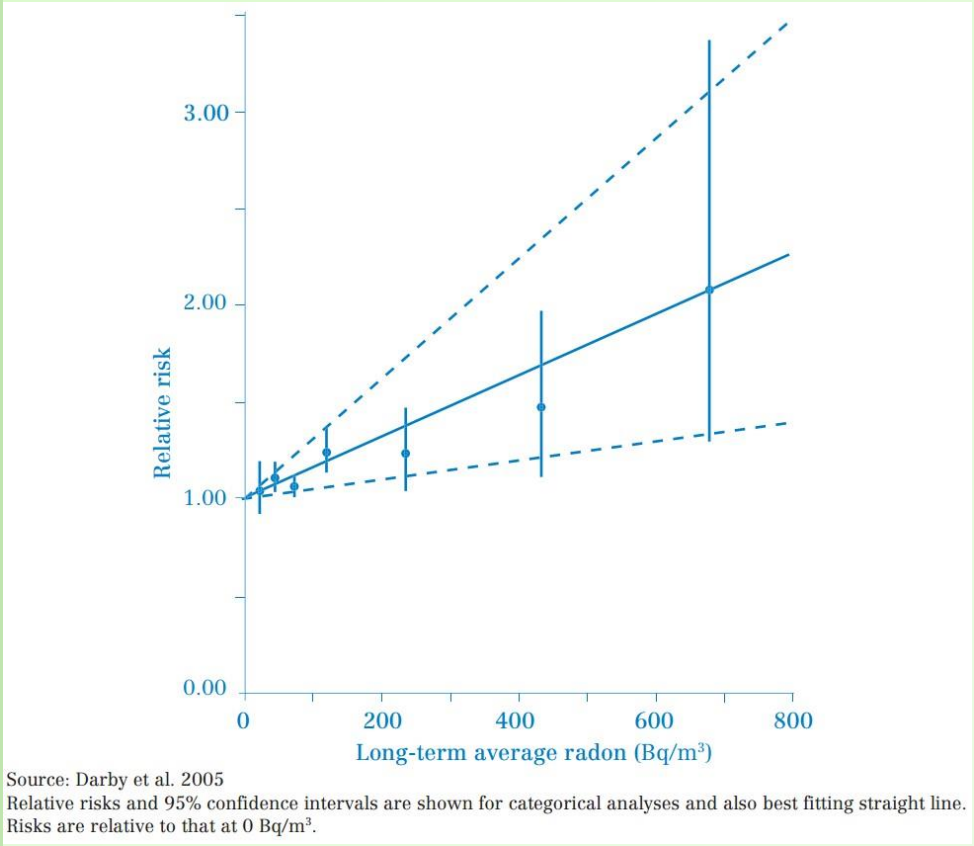

Source: Darby et al. 2005
Relative risks and 95% confidence intervals are shown for categorical analyses and also best fitting straight line. Risks are relative to that at 0 Bq/m³.

- Relatívne riziko vzniku rakoviny pľúc (RR) v závislosti od priemernej koncentrácie radónu v obydliach (C) v predchádzajúcom období 5-35 rokov (***WHO Handbook on Indoor Radon, 2009***):

$$RR = 1 + 0.16\ C$$

- To znamená, že pri zvýšení OAR o 100 Bq/m^3 sa riziko vzniku rakoviny pľúc zvyšuje o 16 %

Simultánny účinok radónovej expozície a fajčenia

- Fajčením sa dráždia dýchacie cesty → zvýšená produkcia hlienu
- Hyperprodukcia hlienu vyvolaná fajčením – znižuje bronchiálnu dávku od radónu
- Chronická obštrukcia – ju zvyšuje
- Fajčenie aj radónová expozícia zvyšujú relatívne riziko vzniku rakoviny pľúc lineárne.

Súčasný účinok fajčenia a Rn expozície:

- celkové relatívne riziko je **väčšie** ako **súčet** relatívnych rizík
- ale **menšie** ako ich **súčin** (epidemiologické štúdie)

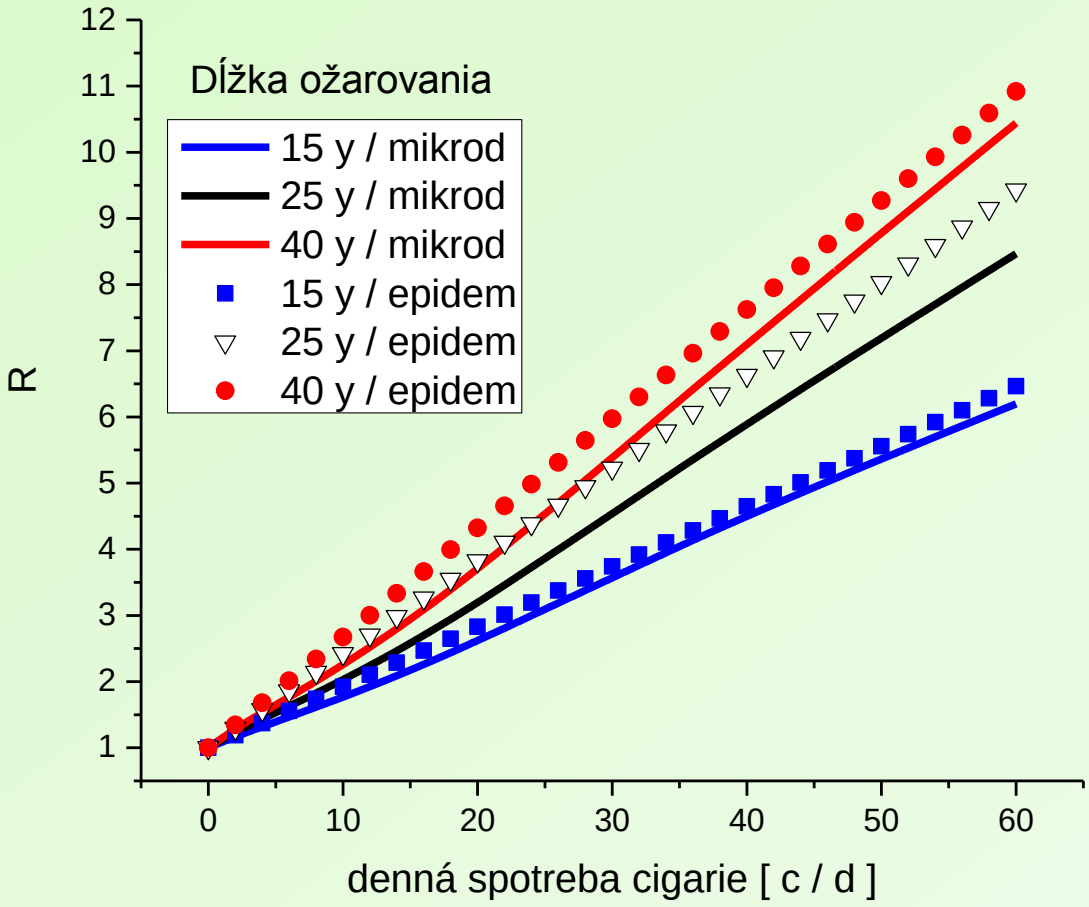

$$R = \frac{ERR(S,W)}{ERR(0,W)}$$

Obrázok ukazuje pomerný prírastok relatívneho rizika vzniku rakoviny pľúc v závislosti od denne vyfajčených cigariet pre:

- A(Rn) = 100 Bq/m3
- rôzne dĺžky ožarovania

(***Böhm et al., DRO 2017***)

Pre 15 c/deň sa prírastok R zvýši až 3 krát

A čo deti?

U detí je citlivosť tráviaceho traktu a pľúcneho tkaniva na radiačné poškodenia vyššia ako u dospelých

Dýchanie:- odlišná geometria dýchacích ciest

-iná depozícia častíc RČ na povrchu dýchacích ciest

Celkové riziko napr. 5 ročných detí **väčšie 3,3- 4,5 ako u dospelých**

Onkologické riziko sa prenáša z detstva do stredného veku (obdobie latencie rakoviny pľúc)

Ingescia vody: u detí je nižšia spotreba vody ale vyššia citlivosť na žiarenie

Pri rovnakej aktivite radónu vo vode:

AED(deti-2r) = 2 x AED (dospelí)

11. Akčný radónový plán

Povinnosť zavádzať ho v členských krajinách EU vyplýva zo:

Smernice Rady 2013/59/Euratom z 5. decembra 2013, ktorou sa stanovujú základné bezpečnostné normy ochrany pred nebezpečenstvami vznikajúcimi v dôsledku ionizujúceho žiarenia

V smernici sa konštatujú východiská:

- **Nedávne epidemiologické zistenia** rezidenčných štúdií **preukazujú** štatisticky **významné zvýšenie rizika rakoviny pľúc** spôsobeného dlhotrvajúcim interiérovým ožiarením radónom **na úrovniach rádovo 100 Bq m^{-3} .**

- **Sú potrebné národné akčné plány** na riešenie dlhodobých rizík vyplývajúcich z ožiarenia radónom

- *Uznáva sa, že **kombinácia fajčenia a vysokého ožiarenia radónom predstavuje výrazne vyššie individuálne riziko** rakoviny pľúc **ako každý z týchto faktorov samostatne***

Referenčná úroveň

Členské štáty si stanovia pre interiérové koncentrácie radónu národné referenčné úrovne ročnej priemernej koncentrácie aktivity, ktoré ***nepresiahnu 300 Bq m^{-3}*** *, pokiaľ si to nevyžiadajú dané vnútroštátne okolnosti*

Článok 103

Akčný plán pre radón

- 1. Členské štáty **vypracujú národný akčný plán na zvládanie dlhodobých rizík** spôsobených ožiarením radónom v obydliach, verejne prístupných budovách a na pracoviskách pri akomkoľvek prieniku radónu, či už z pôdy, stavebných materiálov, alebo vody.
- 2. Členské štáty **zabezpečia zavedenie príslušných opatrení na predchádzanie prieniku radónu do nových budov**. Tieto opatrenia môžu zahŕňať osobitné požiadavky v rámci národných stavebných poriadkov.
- 3. Členské štáty **identifikujú oblasti**, v ktorých sa očakáva, že koncentrácia radónu (ako ročný priemer) prekročí vo výraznom počte budov príslušnú národnú referenčnú úroveň.

Národný akčný plán pre radón SR 2022- 2026

- 1. Identifikácia území so zvýšeným výskytom radónu
- 2. Zvýšenie radónového povedomia verejnosti s využitím informačných technológií
- 3. Preventívne a nápravné opatrenia na znižovanie výskytu radónu v pobytových priestoroch a na pracoviskách

Etapy reprezentatívneho radónového prieskumu v SR *(Zdroj NARP SR)*

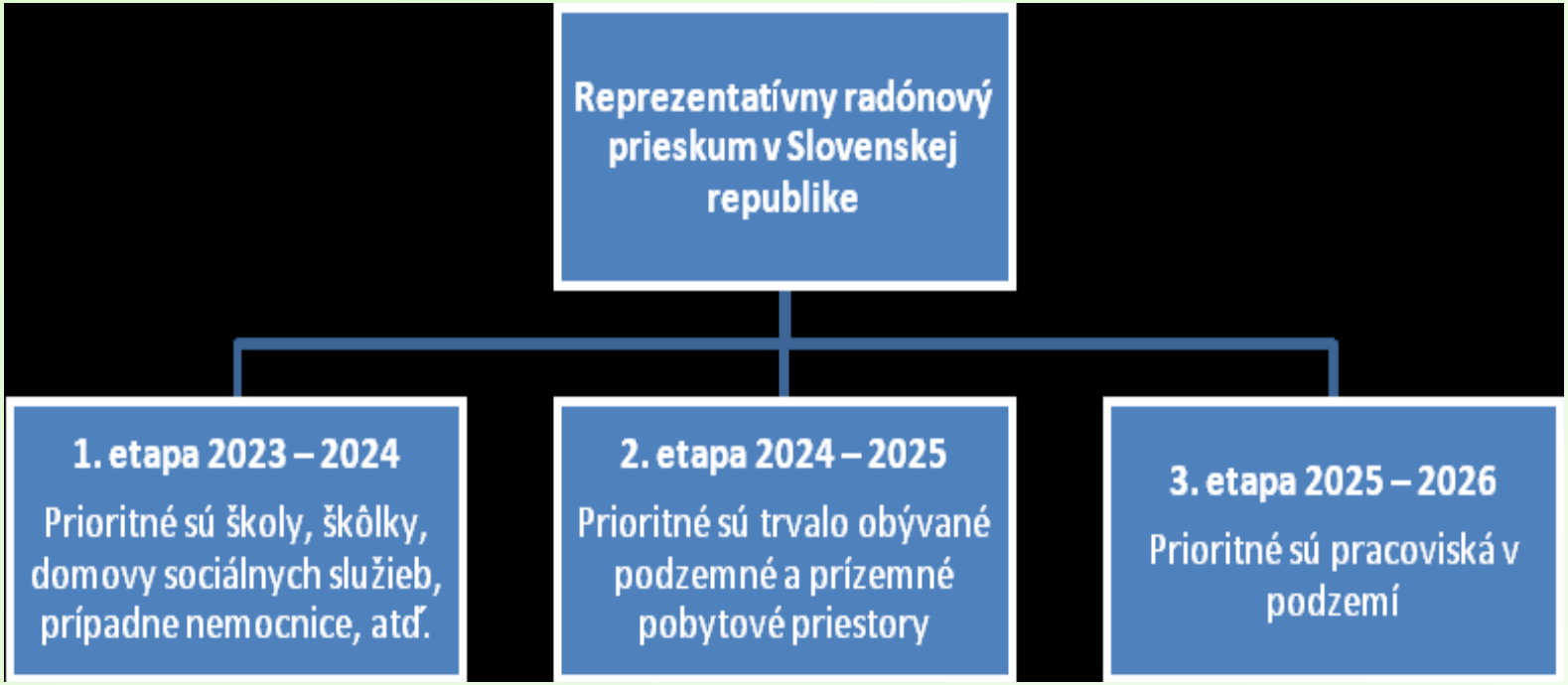

***Vlastník budovy**, ktorá slúži predškolskému zariadeniu alebo školskému zariadeniu, na poskytovanie sociálnych služieb alebo poskytovanie zdravotnej starostlivosti, alebo na iné komerčné účely pri dlhodobom pobyte osôb, **je povinný zabezpečiť merania objemovej aktivity radónu vo vnútornom ovzduší budovy.**“ (Zdroj NARP SR)*

12. Legislatíva

1. ZoRO_87_2018 : **Domy a pracoviská** - RÚ= 300 Bq/m3
2. ZZ_2018_100: **Pitné vody**

- IH: Rn=100 Bq/l, dojčatá: Rn=20 Bq/l
  MH: Rn=300 Bq/l, dojčatá: Rn=100 Bq/l
  Minerálna voda
  IH: Rn=100 Bq/l, MH: Rn=600 Bq/l

3. ZZ_2018_98: **Prírodné zdroje IŽ**

-RO pracovnikov
-Rádioaktivita stavebných materiálov
- Základné preventívne opatrenia na obmedzenie ožiarenia z radónu
- Základné nápravné opatrenia v budove so zvýšeným výskytom radónu

- **(1) Základné preventívne opatrenie** na obmedzenie ožiarenia z radónu je
- a) stanovenie radónového indexu pozemku,
- b) projektovanie opatrenia a vykonanie opatrenia na zabránenie prieniku radónu z geologického
- podložia stavebného pozemku do budovy,
- c) odvetranie pôdneho radónu z geologického podložia stavebného pozemku mimo budovy alebo
- d) zvýšenie tesnosti kontaktných konštrukcií a vytvorenie podtlaku pod budovou.
-
- **(2) Základné nápravné opatrenie** v budove s možným zvýšeným výskytom radónu je
- opatrenie
- **a) na zníženie prísunu** radónu do budovy, ktorým je
- 1. zvýšenie tesnosti kontaktných konštrukcií,
- 2. vytvorenie podtlaku pod budovou,
- 3. zvýšenie tesnosti kontaktných konštrukcií a vytvorenie podtlaku pod budovou,
- 4. zabránenie transportu radónu z nepobytových priestorov do pobytových priestorov,
- 5. vybudovanie tienenia zdroja radónu, ak je zdrojom radónu stavebný materiál, alebo
- 6. odstránenie zdroja radónu,
-
- **b) na zvýšenie výmeny vzduchu** v budove, ktorým je
- 1. zvýšenie výmeny vzduchu v pobytových priestoroch,
- 2. zvýšenie výmeny vzduchu v nepobytových priestoroch.
-
- (3) **Kontrola účinnosti** vykonaných opatrení podľa odseku1 alebo 2 sa vykoná meraním
- objemovej aktivity radónu vo vnútornom ovzduší budovy.
-

Záver

Radón predstavuje jedno z mnohých rizík

- **Radónom je však exponované celé obyvateľstvo**
- Riziko od radónu nie je treba preceňovať, ale ani podceňovať
- Pre ochranu pred radónom je potrebné dodržiavať všetky dostupné opatrenia (kontrola vody, stavebných materiálov, stavebného pozemku a účinnosti opatrení, atď.)
- Redukcia vnútorných koncentrácií Rn na úroveň vonkajších a tak zníženie Rn rizika na minimum predstavuje veľmi dlhú cestu
- Avšak existuje len jeden absolútny spôsob ochrany pred Rn - nedýchať - odporúčam vyhýbať sa mu ☺

„Bezradónové“ domčeky:

http://woodenhome.woodenhomeindia.com/stilt-wooden-cottage-a-house-raised-on-piles-above-on-groun/u143

Radónový tím
(v neustálom vývoji)

Ďakujem za pozornosť!